

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

LOV VE VRCHOLNÉM STŘEDOVĚKU S PŘIHLÉDNUTÍM
K ARCHEOZOOLOGICKÝM ZÁVĚRŮM

Vedoucí práce: Ing. Lenka Kovačiková, Ph.D.

Autor práce: Andrea Žemličková

Studijní obor: Historie - Archeologie

Ročník: 4.

2012

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně, pouze za použití pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 25. dubna 2012

Mé poděkování patří především Ing. Lence Kovačkové, Ph.D., bez které by tato práce nevznikla. Dále bych chtěla poděkovat mé rodině za podporu během studia.

Anotace

Bakalářská práce shrnuje poznatky o lovu ve vrcholném středověku na území Čech. Zabývá se loveckými aktivitami šlechty, měšťanů i venkovského obyvatelstva, využitím lovené zvěře jako součásti jídelníčku i v řemeslné výrobě. Díky vytvoření seznamu lokalit, v jejichž osteologických souborech byla divoká zvěř zastoupena, lze porovnávat zjištěná archeozoologická data s výsledky historické části práce.

Annotation

This work summarizes findings on hunting in the High Middle Ages in Bohemia. The work deals with hunting activities by the nobility, townsmen and rural population, as well as the use of the game as a food resource or in craft production. Thanks to a list of locations with the occurrence of game, it was possible to compare zooarchaeological and historical results.

Obsah

1. Úvod.....	4
2. Středověké klima.....	5
3. Středověká krajina.....	7
4. Areál výskytu zvěře.....	10
4.1. Hlodavci (<i>Rodentia</i>).....	10
4.2. Zajícovci (<i>Lagomorpha</i>).....	10
4.3. Šelmy (<i>Carnivora</i>).....	10
4.4. Sudokopitníci (<i>Artiodactyla</i>).....	11
5. Využití zvěře ve vrcholném středověku.....	13
6. Lov.....	15
6.1. Šlechtický lov.....	15
6.2. Lov ve městech a na venkově.....	17
7. Pytláctví.....	19
8. Zvěř jako součást jídelníčku.....	21
8.1. Zvěřina na panských stolech.....	21
8.2. Zvěřina na stolech měšťanů a venkovanů.....	22
8.3. Zvěřina v kuchařských knihách.....	22
9. Kožešiny.....	25
10. Metodologie.....	27
11. Výsledky.....	29
12. Diskuze.....	40
13. Závěr.....	45
14. Literatura.....	46
15. Prameny.....	54
16. Seznam příloh.....	56

1. Úvod

Lov zvířete byl ve vrcholném středověku oblíbenou činností všech vrstev obyvatel. Předložená bakalářská práce se pokouší na základě informací z dostupné literatury charakterizovat význam lovu pro šlechtu a jeho dostupnost dalším vrstvám obyvatel. Protože lov zvířete nepatřil pouze ke kratochvilné činnosti, je přiblížen také jeho význam při zpestření jídelníčku nebo pro řemeslnou výrobu. Součástí řešení je také část věnovaná vrcholně středověkému klimatu, vegetaci na území Čech a podrobnějšímu popisu stanovištních nároků a areálu výskytu lovených druhů.

Výsledková část práce obsahuje přehled osteologických nálezů lovených savců potvrzených v archeologických souborech z vrcholně středověkých lokalit, zabývá se především druhovou rozmanitostí ve třech typech prostředí (hradech, městech a vesnicích). V diskusní části byly porovnány historické a archeozoologické závěry.

2. Středověké klima

Na počátku druhého tisíciletí panovaly v Evropě příznivé klimatické podmínky, které vedly k zavedení pojmu středověké klimatické optimum (Medieval Warm Period, Medieval Warm Epoch)¹ (Goosse 2006, 99). Oteplení začalo asi již v 9. století, vrcholu dosáhlo na přelomu 11. a 12. století a vyznívalo ještě v následujících dvou staletích (Jungclauss 2010, 723-727). V některých regionech Evropy byla teplota až o jeden stupeň vyšší než ve 20. století. Optimum je ale hlavně charakterizováno stálostí počasí a absencí velkých klimatických výkyvů a extrémních teplot (Brázdil - Kotyza 1997, 663; Fagan 2007, 43).

Důvody změny klimatu nejsou zcela jasné. Velký podíl na nich má zesílení sluneční aktivity, díky které byly vyšší teploty mezi lety 1100-1400. Lokální odlišnosti mohly být také způsobeny změnami ve využívání půdy a odlesňováním (Diaz 2011, 14-18; Gosse 2006, 102).

V průběhu klimatického optima byla častější teplá a suchá léta a mírné zimy. Mezi Grónskem a Islandem nebyly zaznamenány plovoucí kry a díky oteplení také ustoupily ledovce (Behringer 2010, 107; Soon - Baliunas 2003, 98). Snížila se vlhkost klimatu, zastavilo šíření bažin a hustých, neproniknutelných lesů a přibývalo prostupnějších lesů listnatých, ve kterých se mohl pást dobytek. Do severních šířek se rozšířily subtropické druhy zvířat a rostlin. V Alpách se stromové patro dostalo přes 2000 m.n.m. Granátová jablka a fíky se ve 13. století pěstovaly kolem Kolína nad Rýnem, víno, které potřebuje mírnou zimu bez mrazů a v létě dostatek slunečních dnů, až v Anglii a jižním Norsku (Behringer 2010, 112-113; Soon - Baliunas 2003, 98-99). Osídlení proniklo hluboko do Skandinávského poloostrova a na počátku 9. století do Grónska, které dostalo název Zelený ostrov (Acot 2005, 103). Klimatické podmínky také měly být jedním z faktorů kolonizační aktivity v 11. až 12. století (Klápště - Smetánka 1981, 350-351). I během tohoto období se však vyskytovala regionální nebo krátkodobá ochlazení, která měla za následek neúrody a hladomory (Acot 2005, 105; Soon - Baliunas 2003, 91).

Na konci 13. a počátku 14. století došlo k pomalému snižování teploty. Stále častěji se objevovaly výkyvy počasí a klimatické extrémy, které byly předzvěstí Malé doby ledové (Little Ice Age) (Servonnat 2010, 446-448; Fagan 2007, 77). Příčinou

¹ V poslední době někteří autoři prosazují termín Medieval Climate Anomaly (MCA) (Jungclauss 2010, 723; Diaz 2011, 1-21).

ochlázování bylo snížení sluneční aktivity (v tomto období se nevyskytovaly sluneční skvrny) a intenzivnější sopečná činnost, která koreluje s nejchladnějšími epizodami tohoto období. Rozdíl teplot klimatického optima a doby ledové byl průměrně 1,7 stupně. Malá doba ledová je také spojena s nárůstem ledovců, ke kterému došlo ve větší míře již v 70. letech 14. století, a s častějším zamrznáním alpských jezer (*Behringer 2010, 123-130; Magnini 2005, 749; Holzhauser 2005, 792*). Svými důsledky připomínala raně středověké pesimum. V letech s extrémními výkyvy počasí zřejmě docházelo ke snížení druhové rozmanitosti a posunu vegetačního období. Chladná léta byla nepříznivá i pro divokou zvěř, vlci se pouštěli z lesů do vesnic. Díky zkrácení vegetační doby se více lovalo (vzrostl počet trestních řízení proti pytlákům). Grónsko bylo opuštěno a k úpadku došlo i na Islandu a v Norsku (*Behringer 2010, 134-139*).

Klima v českých zemích se od obecné definice evropského klimatu liší. Ve druhé polovině 12. století a ve 13. století bylo počasí převážně nestálé s častými teplotními i srážkovými výkyvy, které byly více chladné a vlhké. Převažovaly zimy chladnější, srážkově bohatší, léta byla teplejší. V porovnání s předchozím obdobím byly zimy mírné. Obdoba středověkého klimatického optima nastala v českých zemích od 60. let 13. století a trvala do konce 14. století (*Brázdil - Kotyza 1997, 684-686*). V tomto období byla pozorována zvýšená sluneční aktivita, extrémní měsíce byly převážně teplé a suché a zvýšil se výskyt teplomilných druhů rostlin (*Kotyza - Pejml-Sládková 1990, 514; Brázdil - Kotyza 1997, 684-689*).

K prvnímu výraznému projevu malé doby ledové došlo v polovině 20. let 14. století. Ochlazení trvalo ještě další dvě desetiletí, ale druhá polovina 15. století a hlavně poslední třetina byla opět klimaticky příznivá. Mírné klima vydrželo až do 2. poloviny 16. století, kdy mělo opět nastoupit zhoršení klimatu (*Kotyza – Pejml - Sládková 1990, 513-514; Brázdil - Kotyza 1997, 686*).

3. Středověká krajina

Krajina ve vrcholně středověkých Čechách podléhala zásadním změnám, které se projevovaly na jejím vzhledu. Začala být intenzivně využívána, zemědělská plocha v některých oblastech převládala nad lesem, téměř všude zmizelo mozaikovitě osídlení (Sádlo - Pokorný 2005, 140; Klápště - Žemlička 1979, 897). Na tyto změny měla vliv stále probíhající kolonizace² a hlavně využívání lesa, který byl ve středověku důležitým zdrojem tepelné energie (Žemlička 2002, 319).

Kolonizace, která v některých oblastech probíhala již v 11. století, spočívala hlavně v zahušťování starého sídelního areálu³ (Semotanová 2002, 146; Sláma 1967, 444). Na přelomu raného a vrcholného středověku postupovalo rozšiřování sídelních areálů do dosud neobývaných míst, podhorských a vyšších poloh. Osídlovány byly vnitrozemské pahorkatiny a vrchoviny i pohraniční hornaté oblasti (Sádlo - Pokorný 2005, 145; Žemlička 2002, 242; Semotanová 2002, 146-148). Osídlování pokračovalo až do 14. století, kdy pozvolna sláblo (Sádlo - Pokorný 2005, 145).

S kolonizací bylo spojeno odlesňování. Nově zakládané osady či města potřebovaly prostor, materiál, kterým bylo v tomto období především dřevo, a také volné plochy pro obdělávání zemědělských plodin⁴. Osídlení v některých případech potlačilo lesní vegetaci nebo vedlo k jejímu zániku (Rybníčková - Rybníček 1999, 162-165). Upřednostňování zemědělské půdy před zachováním lesních biotopů potvrzují také výsledky pylových analýz, které mají převážně synantropní charakter. Hodnoty dřevin jsou oproti hodnotám bylin většinou velmi nízké. Převládají pyly synantropních druhů, převážně obilovin a jejich plevelů (Černý 1983, 423-433; Jankovská 1987, 435-444; Jankovská 1991, 311-319; Jankovská 1996, 182-188; Čulíková 1999, 296-299; Beneš - Pokorný 2001, 481-498; Jankovská 2002, 158-161; Čulíková - Jankovská -

² Za příčiny středověké kolonizace, které stále nejsou zcela zřejmé, se považuje přelidnění dosud osídlených ploch, potřeba nové půdy pro zemědělství, někdy také zlepšení klimatu, které mělo pozdvihnout životní podmínky v méně příznivých oblastech, změna agrární výroby a další (Klápště 1994, 9-59).

³ Starým sídelním areálem byly hlavně úrodné nížiny Polabí, dolní Vltavy, střední a dolní Ohře, střední Čechy (např. Kouřim, Vyšehrad, Pražský hrad, Mělník), povodí Bílina (Žemlička 2002, 232; Semotanová 2002, 146).

⁴ Doloženo například odlesňování před založením Českých Budějovic zvýšením antropogenních indikátorů (Pokorný - Kočár - Jankovská - Militký - Zavřel 2002).

Meduna 2008, 331-382; Kozáková 2008, 383-420; Čulíková 2010, 72-116). Na zmenšování lesních ploch neměla vliv pouze kolonizace území. Určitou roli hrálo také rozvíjející se hornictví. V okolí hornických měst došlo k úplnému odlesnění krajiny a dřevo bylo potřeba dovážet ze vzdálenějších oblastí. Například těžba stříbra v Jihlavě značně omezila plochu lesů českomoravské vrchoviny (*Žemlička 2002, 319*). Když byly vytěženy lesy v okolí dolů v Kutné hoře a později (v 16. století) i v Krkonoších, rozšířila se těžba dále do Orlických hor (*Franta 2007, 67; Žemlička 2002, 319*).

Velké množství dřeva bylo spotřebováno při stavební činnosti, jak při zakládání samotných měst či vsí kolonizátory, tak i panovníkem⁵ (*Sádlo - Pokorný 2005, 146*).

Úbytek lesa zřejmě zapříčinil přesun zvěře do jiných biotopů či podnítil jejich adaptaci na nové prostředí. Prosvětlení krajiny jistě neprospívalo zvěři vázané svým výskytem na hluboké lesy, např. za příčinu zániku populace rysa ostrovida se kromě pronásledování člověkem považuje také zmenšení podílu lesních ploch v krajině. Nejdéle se rys ostrovid udržel v horských lesních oblastech (*Anděra - Červený 2009, 165*). Podobnou situaci lze předpokládat i u medvěda hnědého a vlka obecného. Naproti tomu jelen lesní a srnec obecný s lesy neustupovali a přizpůsobili se změnám v krajině (*Mattioli 2011, 442, 427*).

Před odlesňováním bylo třeba lesy chránit. První písemná zpráva o právní ochraně lesů pochází ze Statut Konráda Oty z roku 1189⁶. Další zmínky se objevují v právech města Brna a Jihlavy z let 1243 a 1249 (*Nožička 1957, 37*). Je ovšem otázkou, jestli šlo v těchto právních ustanoveních o ochranu lesa jako takového nebo pouze o ochranu majetku před zloději.

Další ustanovení na ochranu lesů se objevují v zákoníku Majestas Carolina, který ale nevešel v platnost. Karel IV. v něm stanovil tresty nejen pro zloděje a žháře, ale i pro lovčí a hajné, kteří by káceli jiné dříví než sušiny a polomy (*Palacký 1884, 132-137*).

První lesní řád byl vydán v roce 1379 pro Chebsko. Zakazoval těžbu dřeva bez vědomí lesníka, např. kácení lip a dubů⁷, pro odebrání stavebního a palivového dříví bylo třeba zaplatit dávky a určoval tresty za krádeže (*Nožička 1957, 36-37*).

⁵ Např. Karla IV. (*Sádlo - Pokorný 2005, 146*).

⁶ Podle Statut měl hajný zabavit kradené dříví pokud zloděje přistihl při činu a udělit pokutu 60 denárů (*Nožička 1957, 37*).

⁷ Lípy byly určeny pro včely a duby pro vepře (*Nožička 1957, 37*).

Středověký les

Středověcí autoři často spojovali les se strachem a temnotou. Jeho negativní pojetí se ale ve vrcholném středověku začíná vytrácet (*Klimek 2009, 735, 741*). Stal se totiž pro člověka velmi užitečný.

Na existenci lesa bylo závislých mnoho řemesel. Přímo v lese se pátilo dřevěné uhlí pro železné hutě a kovárny, jeho popel byl poté zdrojem pro výrobu drasla a skla a z dehtu se vyráběla kolomaz (*Andresková 1999, 174*). Les byl samozřejmě důležitý i ve stavebnictví.

Dále hrál nemalou roli i v samotné obživě obyvatel, protože sloužil jako pastevní areál pro domácí zvířata od jara do podzimu a v oblastech s mírnou zimou po celý rok. Byli do něj vyháněni koně, skot a ovce spásající trávu a byliny, kozy okusující dřeviny a prasata, která se živila žaludy a bukvicemi. Upřednostňovány byly především žaludy, po nichž mělo být jejich maso chutnější. Pro zvířata ustájená v zimním období se v lese sbírala letnina a hrabalo stelivo (*Franta 2007, 65-67*).

Podoba lesa závisela na způsobu jeho užívání. Velmi častý byl les výmladkový, jehož obnova spočívala ve schopnosti pařezů obrážet novými výhony. Strom poté nebylo třeba opět vysazovat. Tento typ lesa byl výborný pro produkci palivového dříví⁸ (*Hédl - Szabó - Riedl 2011, 62; Hédl - Szabó 2009, 104*).

Dalším typem byl les pastevní, který sloužil k pastvě domácích zvířat. Takovýto les byl časem díky okusování mladých dřevin zvířaty přeměněn na pastvinu se staršími stromy (*Hédl - Szabó - Riedl, 2011, 63*). Ve středověku výjimečný byl les vysoký. Stromy v něm byly tvořeny pouze jedním kmenem a obnovovaly se ze semene. Tento typ lesa byl pravděpodobně běžnější v horských oblastech (*Hédl - Szabó - Riedl 2011, 63*).

Vrcholně středověkou krajinu můžeme charakterizovat jako mozaiku lesa, pastvin a polí. Les byl většinou prosvětlený a prostupný. Husté hvozdy se v této době nacházely hlavně ve vyšších nadmořských výškách ve vnitrozemí, na vrchovinách, v okolí loveckých revírů panovníka a šlechty a v pohraničních oblastech, kde nebylo výhodné les měnit⁹.

⁸ Vhodná pro tvorbu výmladků byla lípa, javor, jilm a vrba (*Hédl - Szabó - Riedl 2011, 62*).

⁹ Některé oblasti na Šumavě byly osídleny až v 17. a 18. století (např. Nová Pec, Ovesná, Jelení Vrchy), některé dokonce až ve 20. století (např. Černý Kříž).

4. Areál výskytu divoké zvěře

4.1. Hlodavci (*Rodentia*)

Bobr evropský (*Castor fiber*)

Osidluje břehy stojatých i tekoucích vod, široké nivy na středních a dolních tocích větších řek a rybníky (Anděra - Horáček 2005, 121- 122).

Veverka obecná (*Sciurus vulgaris*)

Osidluje lesnaté oblasti všech nadmořských výšek (Anděra - Horáček 2005, 123).

4.2. Zajícovci (*Lagomorpha*)

Králík divoký (*Oryctolagus cuniculus*)

Vyhledává suchá a slunná místa, zarostlé svahy, kamenité stráně, meze, mýtiny, paseky a prosvětlené lesní porosty (Anděra 2006b, 449).

Zajíc polní (*Lepus europaeus*)

Osidluje různé areály, hlavně kulturní krajinu, pole, louky, meze, křovinaté stráně, vřesoviště (Baillie - Grohman 1909, 20- 21; Anděra - Horáček 2005, 163).

4.3. Šelmy (*Carnivora*)

Medvěd hnědý (*Ursus arctos*)

Obývá hornatou, lesnatou krajinu. Hlavně lesnaté a smíšené podrosty (Verdon 2003, 50; Anděra - Horáček 2005, 184).

Liška obecná (*Vulpes vulpes*)

Je velmi přizpůsobivá. Žije v lesích, hájích, křoví, houští i polích, blízko měst a vesnic (Baillie - Grohman 1909, 67; Anděra - Horáček 2005, 187).

Vlk obecný (*Canis lupus*)

Drží se hlavně v lesnatých oblastech na vrchovinách a v horách (Anděra - Horáček 2005, 185-186).

Kočka divoká (*Felis silvestris*)

Žije v listnatých a smíšených lesích vrchovin a pahorkatin, výjimečně v jehličnatých lesích vyšších nadmořských výšek (Anděra - Horáček 2005, 193).

Rys ostrovid (*Lynx lynx*)

Obývá rozsáhlé lesnaté oblasti. Úkryty hledá ve skalnatých oblastech a hustých podrostech (Anděra - Horáček 2005, 195).

Jezevec lesní (*Meles meles*)

Žije v norách ve skalnatých terénech. Nevyskytuje se jen v bezlesích nížinách a místech s vysokou hladinou spodní vody (Baillie - Grohman 1909, 68; Anděra - Horáček 2005, 180).

Vydra říční (*Lutra lutra*)

Obývá tekoucí i stojaté vody řek, jezer a rybníků, žije pod kořeny stromů (Baillie - Grohman 1909, 72; Anděra - Horáček 2005, 183).

Hranostaj (*Mustela erminea*)

Velmi přizpůsobivý, zdržuje se v blízkosti lesů, polí, křovin, vesnic a často také v blízkosti vodních toků (Anděra - Horáček 2005, 169).

Kolčava (*Mustela nivalis*)

Má velký areál rozšíření. Žije na polích, loukách, mezích, okrajích lesů i blízko lidských sídel (Anděra - Horáček 2005, 170).

Kuna skalní (*Martes foina*)

Žije v otevřených krajinách, tedy na okrajích lesů, ve skalách i na vesnicích (Anděra - Horáček 2005, 179).

Kuna lesní (*Martes martes*)

Žije převážně v rozsáhlých lesních komplexech. Na polích i blízko lidského osídlení je méně častá (Anděra - Horáček 2005, 177).

Norek evropský (*Mustela lutreola*)

Zdržuje se hlavně podél potoků, bystřin, malých řek, vodních nádrží, bažin i záplavových oblastí (Anděra - Horáček 2005, 220).

4.4. Sudokopytníci (*Artiodactyla*)

Daněk evropský (*Dama dama*)

Dokáže se přizpůsobit různým podmínkám. Vyhledává hlavně nesouvislé listnaté a smíšené lesy s bohatším podrostem. Žije v nížinách, pahorkatinách a vrchovinách do 500 m. n. m. (Anděra 2006a, 433).

Jelen lesní (*Cervus elaphus*)

Je velmi přizpůsobivý. Původně obýval hranice lesů a pastvin (Mattioli 2011, 442).

Srnec obecný (*Capreolus capreolus*)

Původně osidloval husté houštiny, vřesoviště (*Baillie - Grohman 1909, 45*). S fragmentarizací lesa se přesunul k jeho okrajům. Vyskytuje se v otevřené krajině s mozaikou lesa, křovin a luk (*Anděra - Horáček 2005, 209; Mattioli 2011, 427*).

Los (*Alces alces*)

Osidluje vlhké a bažinaté lesy v nížinách i pahorkatinách (*Anděra - Horáček 2005, 208*).

Prase divoké (*Sus scrofa*)

Obývá husté lesy a houštiny, listnaté a smíšené lesy s bohatým podrostem, ale i smrčiny a pole (*Baillie - Grohman 1909, 49; Anděra - Horáček 2005, 199*).

Pratur (*Bos primigenius*)

Vyskytoval se hlavně v zalesněných oblastech. Někdy také v otevřené bažinaté krajině podél řek (*Vuure 2002, 7-8*).

Zubr (*Bison bonasus*)

Obývá převážně lesy. Především listnaté a smíšené lesy v rovinách s bohatým křovinným a bylinným patrem (*Anděra - Horáček 2005, 219*).

5. Využití zvěře ve vrcholném středověku

Divoká zvěř měla ve středověku široké využití. Mimo zábavy, kterou přinášel její lov, zpestřovala jídelníček tehdejšího obyvatelstva, řemeslníci využívali její kůže a kožešiny ke zpracování a své uplatnění našla i v lékařství.

Lovena byla především vysoká zvěř (*Petráň 1985b, 916*). Mezi oblíbené druhy patřili hlavně jeleni a srnci. Vysoká poptávka po této zvěři vedla i k zavedení chovu daňků v našich oborách (*Baillie - Grohman 1909, 29; Čabart 1958, 50*). Kromě jídelníčku se uplatnila také v řemeslech zpracovávajících kůže¹⁰. Divoké prase zřejmě velký význam pro řemeslné zpracování nemělo. Bylo vhodné k lovu i doplnění stravy (*Petráň 1985b, 916; Hrdlička 2000, 39*).

Králík divoký byl ke konci vrcholného středověku velmi oblíbeným kožešinovým zvířetem (*Winter 1906, 856*). Jeho kožešina byla lehčí než zaječí (*Hadravová 2008, 312*). Zajíc byl mimo to vyhledávaný na lovu i v kuchyni (*Čabart 1958, 66; Hrdlička 2000, 39*).

Bobr byl považován za rybu a tím řazen mezi postní jídla. Proto byl oblíbený, neboť postních dní bylo 186 až 192 v roce (*Petráň 1985b, 837*). Z jeho kožešiny se vyráběly klobouky (*Winter 1906, 858*). Využití našel i v lékařství, kde byly jeho žlázy považovány za lék (*Hadravová 2008, 308*). Veverka se uplatnila především v kuchyni. Někteří poddaní měli povinnost určité množství veverek odevzdávat (*Bobková - Bartlová 2003, 142*). Její kožešina se ale používala i k výrobě oděvů (*Winter 1906, 856*). Medvěd, vlk a liška patřili mezi škodnou zvěř (*Čabart 1958, 64*). Medvěd se uplatnil v kuchyních a kožešnických dílnách (*Zíbrt 1891a, 326; Hrdlička 2000, 39*). Medvědí sádlo se prodávalo jako lék v apatikách (*Winter 1991, 95*). Byl také oblíbeným darem mezi šlechtou (*Čabart 1958, 64*). Liška ani vlk se k jídlu nehodili, ale zpracovávala se jejich kůže (*Winter 1906, 249, 863*). Divoká kočka byla také pokládána za škodnou a její lov byl často povolován i poddaným (*Čabart 1958, 64*). Rys byl vyhledávaný především pro kožešinu (*Čabart 1958, 65*). Hranostaj, kuna¹¹ a lasička byla zvířata, jejichž kožešina byla považována za nejdražší a nejluxusnější (*Hadravová 2008, 312*). Chlupy z jezevce byly používány ke zdobení toulců a jeho sádlo, žluč a tuk

¹⁰ V pozůstalosti pražského sedláře bylo v roce 1452 mimo jiné také 2 kůže ze srnce a 15 vrchů jeleních (*Winter 1906, 865*).

¹¹ Kožich z ulovené kuny se prý vyvažoval zlatem (*Hadravová 2008, 312*).

k výrobě léků (*Hadravová 2008, 315*). Vydra, která lovila ryby, působila velké škody. Užitečné ale bylo, když si ji rybář ochočil. Ryby prý lovila pro něj (*Hadravová 2008, 309*).

6. Lov

6.1. Šlechtický lov

Lov ve vrcholném středověku hluboko prostupoval aristokratickou kulturu (Mileson 2009, 17). Úzce souvisel s tehdejší představou vznešeného způsobu života, demonstroval sociální postavení, protože tato kratochvíle byla vyhrazena pouze pro nejvyšší vrstvu obyvatel, a tím odlišoval šlechtu od poddaných a měšťanů (Le Goff 2002, 368; Goetz 2005, 281; Bůžek 2010, 267- 268). Účast na honu nebyla pouze zábava, ale i možnost k setkávání, prostor k politickým jednáním, utužování vazeb a samozřejmě také k reprezentaci (Čapský 2009, 210; Bůžek 2010, 267).

Aristokratický lov nesloužil k zásobování masem, nebyl považován za sport ani za náhražku účasti na vojenském tažení (Le Goff 2002, 368). Byl důležitou součástí rytířské výchovy a zaujímal přední místo ve středověké literatuře i umění (Macek 2001a, 512; Mileson 2009, 17). Psaním lovecké literatury se zabývala sama šlechta. Císař Fridrich II. je autorem spisu De arte venandi cum avibus zabývajícím se sokolnictvím. Gaston Fébus sepsal knihu o lovu Livre de la chasse a Henry de Ferrières se ve svém díle Livres du roi Modus et de la reine Ratio věnoval loveckým psům (Hadravová 2008, 65). Lov byl zmiňován i mimo odbornou literaturu. Kronikáři často spojovali významné životní události panovníků právě s lovem¹². Přitom se tyto události nemusely ani odehrát. Lovecké scény byly častým námětem i ve výtvarném umění¹³.

Význam lovu pro šlechtu dokazují i četné úrazy s ním spojené. Vratislav II. zemřel po pádu z koně při lovu, Václav I. si při pronásledování zvěře vypíchl oko o větev, Václav IV. spal s loveckými psy v pokoji a jeden z nich zabil jeho manželku a Jindřich z Hradce zemřel při jízdě na lov, když se s ním převrátily saně a oštěp se mu zabodl do ledvin (Francek 2008, 37; Macek 2001a, 513).

Od raného středověku byly lesy a zvěř majetkem panovníka. Lov se stal jeho privilegiem, součástí královského regálu. Později uděloval majetek a s ním i lesy a právo lovu šlechtě a církvi (Chadt - Ševětínský 1908, 136). Ve vrcholném středověku se nacházely královské lesy určené k lovu hlavně v okolí Prahy (Francek 2011, 135).

¹² Například kníže Oldřich potkal sv. Prokopa při honu na jelena a Boženu při návratu z lovu (Bláhová - Fiala 1975, 60).

¹³ Motiv lovu se objevoval na tapisériích a nástěnných malbách (Mileson 2009, 18- 20). Také byl častým námětem kachlů (Durdík 2010, 53). Oblíbený byl motiv sokolnictví, lovce, štvanice, ale i samotné zvěře, například jelena (Čeněk 2004, 99- 102).

Panovníci si v těchto lesích stavěli lovecké hrady. Jedním z nich byl Křivoklát z počátku 12. století. Ze 13. století pochází např. Počáply, Zbraslav nebo Jivno. Jan Lucemburský vyměnil hrad Žebrák za Budyni. Karel IV. vyplatil ze zástavy Týřov, Nižbor, Zbiroh, lovčí dvůr Králův Dvůr, přičemž na lov jezdil také na Karlštejn. Václav IV. nechal postavit Točnick a Kunratice (*Čabart 1958, 23; Andreska - Andresková 1993, 30-36*).

Organizace lovu

S rostoucí oblibou lovu se objevila potřeba zaměstnanců, kteří se starali o zvěř a později také o lesy. Nejvyšší funkci zastával nejvyšší lovčí¹⁴, kdy jeden byl jmenován pro Království české a jeden pro Markrabství moravské (*Chadt - Ševětínský 1908, 169*). Jemu podřízený byl lovčí sídlící v každé župě či kraji¹⁵ (*Chadt - Ševětínský 1908, 156*). Později byli lovčí jmenováni pro určité části královských, šlechtických i církevních lesů. Menší úseky lesa měl na starosti hajný, který je chránil před zloději (*Čabart 1958, 43*). Zaměstnávání byli také lovci¹⁶ a střelci. Chovu loveckých zvířat se věnovali sokolníci a psáři. Lov a hlídání bobrů zajišťovali bobrovníci, vlkovýjci či výjci pravděpodobně pomáhali chytat vlky napodobováním jejich vytí (*Chadt - Ševětínský 1908, 165- 168*).

Obory

V lesích nebylo dostatečné množství zvěře, aby byly uspokojeny nároky šlechty (*Bůžek 2002, 344*). Klesající početnost populací divokých zvířat byla ovlivněna také intenzivním využíváním krajiny a rozmáhající se pastvou domácích zvířat (*Mileson 2009, 28; Čabart 1958, 44*). Pravděpodobně z těchto důvodů začal panovník a později i šlechta zřizovat obory. První písemně doloženou oboru založil Přemysl Otakar II. v 60.

¹⁴ V listinách je užíván termín nejvyšší lovčí, královský lesní, zemský lesník, nejvyšší lesník nad lesy království českého (forestarius silvarum regiarum, supremus forestarius silvarum, supremus forestarius silvarum regni, generalis magister venationum et venatorum) (*Čabart 1958, 42*).

¹⁵ Kraje byly zřizovány od počátku 14. století (*Semotanová 2007, 114*).

¹⁶ Podle Pavla Žídka je lovec ten, kdo chytá divoká lesní zvířata, aby jejich maso dodal do kuchyně (*Hadravová 2008, 68*).

letech 13. století u Prahy (Francek 2008, 60). Více zpráv o oborách se objevuje až s příchodem Lucemburků¹⁷ (Čabart 1958, 45).

V oborách byla chována především vysoká zvěř¹⁸, a to srnci, srny, jeleni, laně a na konci středověku také daňci¹⁹ (Bůžek 2002, 193). Na starost ji měl hlídač obory – oborník (Chadt - Ševětínský 1908, 155).

Lovená zvěř

Velmi oblíbený byl lov vysoké a dravé zvěře (Petráň 1985, 916). Jeho vrcholnou formou byla štvanice na jelena či srnce, při níž se uplatnili psi (Francek 2008, 36). Především dospělý jelen byl považován za nejlepší zvíře určené k lovu (Baillie - Grohman 1909, 29). Proto si majitelé lesů často vyhradili právo lovu vysoké zvěře i v těch lesích, ve kterých byl poddaným lov povolen (Čabart 1958, 31-35). Z dravé zvěře byl nebezpečný lov kanců, naopak za velmi zábavnou aktivitu byl považován lov zajíců (Verdon 2003, 49). Šlechta se ale nevyhýbala ani lovu škodné zvěře²⁰ (Chadt - Ševětínský 1908, 255).

6.2. Lov ve městech a na venkově

Měšťané se lovu neúčastnili v takové míře jako šlechta (Macek 2001b, 279). Lesy sice vlastnili, ale právo lovu si často pro sebe vyhradil majitel města, jímž byl buď král (města královská) nebo šlechta a církev (města poddanská)²¹. Povolení k lovu udělovala vrchnost privilegiem. V něm byly vymezeny druhy zvěře, kterou mohli lovit a někdy také termín, ve kterém byl lov povolen²² (Čabart 1958, 31). Zpravidla se mohla lovit hlavně drobná zvěř a ptactvo (Macek 2001b, 281). Vysokou zvěř si většinou

¹⁷ Obora u Lokte v roce 1325, u Boskovic r. 1360, u Českých Budějovic 1376, u Obrubcích u Sobotky 1384, v Litenčicích u Kroměříže 1399 (Čabart 1958, 45).

¹⁸ Obory byly zřizovány i pro jinou zvěř. Např. od roku 1579 měli Rožmberkové v Netolicích oboru pro králíky (Pánek 1985a, 294).

¹⁹ V soupisu statků olomouckého biskupství z roku 1465 jsou zmiňovány Podivice, kde byli chováni daňci; v roce 1555 je připomínána obora s daňky u Krumlova (Chadt - Ševětínský 1908, 243; Čabart 1958, 61). V 16. století byli vysazováni i do volné přírody (Čabart 1958, 61).

²⁰ Sám Přemysl Otakar II. prý na jednom lovu skolil 8 medvědů a 4 vlky (Čabart 1958, 255).

²¹ Vilém z Pernštejna dal Bohdaneči do užívání obecní lesy, ale bez zvěře. Na její lov prý neměli nástroje a zanedbávali by práci (Macek 2001a, 281-282).

²² Běčov směl lovit pouze veverka a 14 dní před masopustem zajíce (Macek 2001b, 281).

majitel vyhradil pro sebe (*Chadt - Ševětínský 1908, 137*). Jan Lucemburský povolil městu Rakovník pouze lov lišek a zajíců, zatímco Stráž směla lovit zajíce a chytat křepelky (*Čabart 1958, 35*).

Ve městě využívali práva lovu často konšelé, kteří se na hon vydávali před nějakou výjimečnou událostí (např. hody). Na pomoc si za určitý obnos najímali poddané sedláky (*Winter 1892a, 519*).

Předmětem volného lovu byla většinou škodná zvěř, a to hlavně vlci a medvědi (*Čabart 1958, 42*). Ale i z této zvěře museli odevzdávat např. kožešiny (*Čabart 1958, 63*).

Jestliže měli měšťané k lovu příležitostí málo, poddaní na venkově jich měli ještě méně. Většinou si udrželi pouze právo lovu drobného ptactva, které bylo omezeno jen na vlastní pozemky (*Čabart 1958, 35*). Na hon se mohly vydat pouze privilegované osoby, jako rychtář, bohatí sedláci, svobodníci a dědiníci (*Macek 2001b, 433*). Stejně jako měšťané byli poddaní zváni k lovu na škodnou, ale ostatní zvěř, která jim ničila pole, lovit nemohli (*Winter 1892a, 521*).

Vrchnost ale od poddaných vyžadovala určité povinnosti spojené s lovem. Museli pomáhat při lovu, poskytnout ubytování a stravu. Nocleh museli zajistit i psářům, sokolníkům, bobrovníkům. Od těchto povinností se bylo možné vyplatit. Těmto platbám se říkalo lovecká dávka (za neúčast na honu), bobrovné, sokolné nebo psárové (za osvobození od krmení loveckých psů). Některým poddaným byly uloženy i zvláštní povinnosti. Například chování loveckých psů, zajištění sena pro zvěř, poddaní z Rakovníka a Strašecí museli při panských honech půjčovat na Křivoklát peřiny a na tachovském a frýdlantském panství odváděli poddaní dávky ve formě veverčího masa. (*Chadt - Ševětínský 1908, 149-153; Bobková - Bartlová 2003, 142*).

7. Pytláctví

Protože byla zvěř ve středověku součástí pozemku, bylo pytláctví²³ považováno za krádež (*Francek 2002, 68*). Za pych bylo pokládáno každé jednání, které porušovalo vlastnická práva nebo kterým byla způsobena škoda²⁴, a to až do poloviny 16. století, kdy zemské zřízení označilo za pych pouze porušení práva myslivosti, rušení práva spoluvlastníka a krádež dobytka (*Malý 1979, 22*).

V českých zemích neexistovala ve vrcholném středověku jednotná právní úprava (*Adamová - Šouša 1989, 75*). O kodifikaci zemského práva se pokoušel Přemysl Otakar II., Václav II. nebo Karel IV., ale podařila se až vydáním Vladislavského zřízení zemského v roce 1500 (*Francek 2011, 32*). Vladislavské zřízení se myslivostí zabývalo v několika článcích. Například pod pokutou 20 kop grošů bylo sedlákům zakázáno vlastnit tenata²⁵ (článek 551), za nepovolený výkon myslivosti se platilo 50 grošů (článek 553) nebo nebylo přípustné vyrazit na lov s ručnicemi (článek 554). Sedlákům byl zakázán lov s ručnicemi, kušemi a nesměli používat ani tenata či jámy²⁶. Měšťanům z poddanských měst a sedlákům mělo být při přistižení na lovu zabaveno lovecké náčiní a měli být na týden zadrženi nebo zaplatit pokutu ve výši kopy grošů. Se svolením majitele pozemku směli lovit pouze ptáky (*Kreuz - Martinovský 2007, 258*). Kromě zmíněného byla stanovena také pokuta pro pytláky z panského stavu (článek 555) (*Kreuz - Martinovský 2007, 259*).

Městské právo se řídilo vzorem převzatým z německých městských práv. Sever českých zemí převzal právo magdeburské (tzv. saské zrcadlo), střední a jižní Čechy a jižní Morava právo jihoněmecké (tzv. švábské zrcadlo) (*Francek 2011, 36*). Švábské zrcadlo povolovalo pouze volný lov škodné zvěře, a to vlků a medvědů (*Čabart 1958, 42*).

Porušením práva myslivosti se zabývaly zemské a později městské nebo vrchnostenské soudy (*Francek 2011, 15*). Panovník mohl v rámci své pravomoci zřizovat jednotlivé soudy, např. Lovecký soud na hradě Buchlov, jehož právní postavení odpovídalo zemskému soudu, a udělit těmto soudům pravomoc k projednávání a

²³ Pytláctví se říkalo také honění na cizím nebo ježdění po myslivosti (*Francek 2008, 50*).

²⁴ Pychem bylo označováno i zatopení pozemků při zřizování rybníků, vykácení lesa, ale i zabránění gruntů nebo poddaných (*Malý 1979, 22*).

²⁵ Pokud jim to nebude povoleno (*Kreuz - Martinovský 2007, 258*).

²⁶ Páni, rytíři a obyvatelé královských měst tyto prostředky užívat směli (*Kreuz - Martinovský 2007, 258*).

rozhodování sporů z loveckého práva (*Krejčí 2007, 31*). Městské soudy, které měly hrdelní pravomoc, soudily pytláctví v inkvizičním procesu. K vynucení viny se během 14. století začala používat také tortura (*Kreuz 1996, 85; Francek 2011, 57*). Tresty, které soudy ukládaly zřejmě nebyly tak přísné, jak se předpokládá (*Bastl 1988, 75*). Objevovaly se sice tvrdé tresty udělené pro výstrahu²⁷, častěji ale byly ukládány podmíněné tresty a pokuty (*Verbík 1976, 44; Bastl 1988, 75*).

Ačkoliv byli pro pytláctví nejčastěji stíháni poddaní, nebylo výjimkou ani u šlechty. Ke sporům docházelo především mezi sousedy, kteří se při honu dostali mimo své panství (*Macek 2001a, 515*). Problémy s pytláčením měli díky rozsáhlým lesům na svém panství například Pernštejnové. I přesto, že přenechali okraje svých revírů k honům svým sousedům, vedli s pytláky z řad šlechty časté spory (*Francek 2002, 82*).

²⁷ V roce 1562 byl na Buchlově oběšen pytlák ve zvířecích kožích a nad ním byly přibity jelení parohy (*Verbík 1976, 44*).

8. Zvěř jako součást jídelníčku

8.1. Zvěřina na panských stolech

Ve vrcholném středověku byla konzumace masa vnímána jako symbol společenské nadřazenosti (*Montanari 2003, 74*). Zvěřina zastávala výlučné postavení i mezi masem samotným a byla velmi ceněna (*Birrell 2006, 176*).

Nejvíce příležitostí ke konzumaci zvěřiny měla šlechta, která většinu divoké zvěře vlastnila (*Macek 2001a, 503*). Patřila k velmi oblíbenému druhu potravy, kterým se také aristokracie obdarovávala²⁸. I díky tomu získala zvláštní postavení (*Birrell 2006, 177*). V kuchyních šlechty bylo maso připravováno téměř každý den, kromě dní postních (*Hrdlička 2000, 189*). Zvěřina se podávala hlavně k večeři a nejčastěji se objevovala na slavnostních stolech²⁹ (*Hrdlička 2000, 194, 249*).

Většina zvěřiny, která se objevila na panských stolech, byla ulovena lovci³⁰ (*Birrell 2006, 178*). Seznam potřebné zvěřiny vypracoval kuchmistr s lovčím (*Hrdlička 2000, 44*). Pokud se ale objevila vhodná příležitost k ulovení zvěře, ujal se iniciativy sám lovec (*Hrdlička 2000, 40*). Do kuchyně byl úlovek dopravován již zabítý, živé byly chytány pouze koroptve. V kuchyni bylo maso předáno kuchmistrovi, který měl na starosti jeho evidenci a zpracování (*Hrdlička 2000, 44, 111*). Měl také za úkol roztáhnout a rozvěsit kůže zastřelené zvěřiny a pak je prodat řemeslníkům (ševcům, řemenářům či kožešníkům) (*Hrdlička 1996, 153*). Čerstvé maso, které bylo žádanější, bylo ihned zpracováno, k delšímu uchování byla zvěřina nakládána a skladována ve spižírnicích³¹ (*Birrell 2006, 180-181; Hrdlička, 2000, 85*). Naložená zvěřina mohla být také převážena v dřevěných sudech zvaných tuny (*Hrdlička 2000, 76*).

Nejčastěji donášeli lovci do kuchyně srnce, srny, jeleny a laně, zajíce, divoká prasata a veverky, méně často medvědy a bobry (*Hrdlička 2000, 194*). Podle Pavla Žídka připravoval kuchmistr Jiřího z Poděbrad v zimě velkou zvěř jako losa, tura, daňka

²⁸ Srnčím masem byli obvykle obdarovávaní nemocní. Jednalo se prý o nejzdravější a lépe stravitelné maso než např. maso jelenů (*Birrell 2006, 184*).

²⁹ U příležitosti svatby Viléma z Rožmberka s Annou Marií Bádenskou bylo v roce 1578 připraveno mimo jiné 40 jelenů, 50 srnců, 50 nádob s naloženou zvěřinou, 20 kusů černé zvěře a 2130 zajíců (*Zíbrt 2012, 304*). Na jeho další svatbu s Polyxenou z Lobkovic, která trvala 3 dny, připravili kuchaři 1290 zajíců a 38 vepřů (*Winter 1892b, 134*).

³⁰ Objevovala se také zvěřina kupovaná na trzích (*Macek 2001a, 263*).

³¹ Jeleni a divoká prasata se nakládali do sudů se solí a jalovcem (*Hrdlička 2000, 194*).

a zubra, dále divoké prase, zajíce a medvěda. Maso vlčí a liščí se podle něj ke konzumaci nehodilo (*Zibrť 2012, 69*).

8.2. Zvěřina na stolech měšťanů a venkovanů

Na stoly poddaných se dostala zvěřina v mnohem menší míře než na stoly panské. Někteří měšťané se chtěli její konzumací přiblížit šlechtě (*Macek 2001b, 251*). Měšťané si mohli zvěřinu obstarat přímo na lovu, pokud měli svolení majitele revíru (*Čabart 1958, 31*). Dalším místem, kde byla zvěřina k dostání, byly městské trhy, například v Praze byly tyto trhy na Koňském trhu a u rychty (*Winter 1892b, 424*). Na nich se maso kupovalo na celý týden a většinou v sobotu (*Macek 2001b, 251*). Zvěřinu prodávali na kurných a zvěřinářských trzích zvěřináři. Druh zvěřiny, který mohli zvěřináři a hokynáři prodávat, určovaly tržní řády. Zvěřinářky mohly prodávat jen velkou zvěřinu, malou pouze do velikosti zajíce. Hokyně prodávaly ptáky a veverka (*Winter 1892b, 424*). Předmětem prodeje bylo zdravé a čisté maso, zakázané bylo maso pokousané od vlků³² (*Winter 1892b, 292-293*).

8.3. Zvěřina v kuchařských knihách

Nejstarší kuchařské předpisy a knihy se dochovaly z konce vrcholného středověku. Zvěřina se v nich díky své oblibě objevuje poměrně hojně.

Za nejstarší kuchařku je považován anonymní rukopis z 2. poloviny 15. století (*Zibrť 2012, 71*). Nejstarší tištěnou kuchařskou knihu vydal na začátku 16. století Severin Mladší³³ (*Zibrť 2012, 105*). Pavel Severin z Kapí hory vytiskl v roce 1535 knihu s názvem: Kuchařství, o rozličných krmích, kterak se užitečně strojiti mají. Jakožto zvěřina, ptáci, ryby, a jiné mnohé krmě všelikému kuchaři aneb hospodáři. Knížka tato potřebná i užitečná. A ocet jak se dělá, také radu najdeš (*Zibrť 2012, 165*). V polovině 16. století vydal Jan Kantor další kuchařku, která byla přetiskem Severina Mladšího a byla doplněna některými novými recepty (*Zibrť 2012, 209*).

Uvedené kuchařské knihy většinou začínají recepty pojednávajícími o přípravě zvěřiny. Zpravidla v nich bývá soustředěno více receptů týkajících se zajíců než jelení a srnčí

³² Takovému masu se říkalo, že je vlkem ztrhané nebo vlkohryzené (*Winter 1892b, 292*).

³³ Přesný název, datum ani začátek knihy se nedochoval (*Zibrť 2012, 105*).

zvěřiny. Méně časté jsou návody na úpravu divokých prasat, veverek a bobrů. Pouze jeden předpis se vztahuje k medvědímu masu.

Příklady kuchyňských úprav některých druhů zvěřiny uvedené ve Staročeském umění kuchařském (Zíbrt 2012)

Zajíc byl vařen v omáčce z piva, octu a vody. Někdy byla přidána také krev, víno, slepičí či hovězí vývar. Častou přísadou byla rovněž cibule a jablka, které ve smažené podobě sloužily i ke zdobení³⁴.

Podobné omáčky se používaly i k přípravě jeleního masa, přičemž častěji se objevovala omáčka z krve a vína. Do omáček byly přidávány sekané mandle, topinka na zahuštění, řecké víno a med na oslazení. K srnčímu masu byly navíc dodávány švestky, povidla, třešně a perník na posypání. Jídlo mohlo být zdobeno srnčíma ušima obarvenýma na červeno. Ze srnčích hlav a jeleních jater byly vařeny kaše.

K veverce vařené v omáčce z octa a piva nebo vína a v hovězím vývaru byla podávána černá (podle švestek a třešní) a žlutá (podle zázvoru a šafránu) omáčka.

Na přípravu divokého prasete, podobně jako na ostatní zvěřinu, bylo třeba nachystat víno, topinky, jablka, švestky nebo višně.

Z medvěda se jedli tlapy. Opálené se uvařily a podávaly s omáčkou z hořčice, vína nebo octa a mandlí. Omáčka byla slazena cukrem nebo medem a kořeněna hřebíčkem a zázvorem.

Bobr byl v kuchařkách řazen k postním jídlům. Ve středověku byl považován, jakožto vodní zvíře, za rybu³⁵. Z bobra byl připravován bobří ocas, který byl uvařen, a následně z něj byla sloupána kůže. Byl podáván s omáčkou z topinky, vína a koření, občas i s přidávanými mandlemi.

Všechny druhy zvěřiny byly kořeněny, například pepřem, hřebíčkem, muškátovým květem, zázvorem, skořicí a šafránem.

³⁴ Zajíc v své jíše. Vezmi z něho krev na víno, ať se ustojí na víně tichého ohně. Vezmi polévku z hovězího masa, sadiž jej s tou krví a zsekaj zajíc na kusy, zastav v té jíše, usuše topenky z bílého chleba černě, daj tam, usmaže. Potom oced', tu jíchu zaječí přípeř v pivě, a jíchu protáhni skrze hartuch, a daj zase do ni zajíc, ať vře znenáhla, okořeně pepřem, hřebičky, skořicí, šafránem a zpretuj jablka, jako na zvěřinu v sádle, dajž svrchu na zajíc, na mísu (Zíbrt 2012, 122).

³⁵ Měl prý ocas rybí přirozenosti (Hadravová 2008, 310).

Mimo zvěře, která žila na našem území, se mohlo v panském jídelníčku objevit také maso cizokrajných zvířat. V kuchařkách je proto i předpis na buvola³⁶ nebo zebra. K jeho přípravě bylo potřeba obstarat například fíky, řecké víno, mandle a rozinky (*Zibrť 2012, 169*).

³⁶ Petr Vok z Rožmberka si nechal v roce 1602 připravit asi 700 kg vážícího buvola z netolické obory (*Pánek 1985b, 561*).

9. Kožešiny

Mimo zpestření jídelníčku se lovná zvěř, tedy její kožešina, využívala i k výrobě oděvů. I v jejím případě platí stejná sociální diferenciacce jako u lovu a stravy. Nejcenější a nejhonosnější kožešiny zdobily pouze panské oděvy. Pro měšťany byly některé druhy kožešin nedostupné a poddaní na venkově si většinou nemohli dovolit žádné pro jejich nákladnost.

Zpracováním kožešin se zabýval především kožešník, který je barvil, upravoval a podšíval či lemoval jimi oděvy (*Winter 1906, 441*). Kožešina našla využití také u kloboučníků, rukavičníků a ševců (*Winter 1906, 442, 863; Petrůň 1983, 31*). Kožešnické řemeslo patřilo ve středověku k jednomu z nejvýnosnějších³⁷ (*Winter 1906, 138*). V některých menších městech zastávali kožešnické práce ještě ševci, ale v téměř každém větším venkovském městě kožešník byl³⁸ (*Winter 1906, 138; Petrůň 1983, 31*). Běžné druhy kožešin byly kupovány od domácích prodejců, luxusní na zahraničních trzích³⁹ (*Janáček 1961, 113*). Kožešiny byly do Prahy dováženy především z Polska, Lužice, Slezska, Německa, Ruska a Litvy⁴⁰ (*Janáček 1955, 180; Macek 2001a, 151*). Mezi nejluxusnější patřily ty, jež byly získány ze sobola⁴¹, hranostaje⁴², kuny, levharta, lasičky⁴³ a popelky⁴⁴ (*Macek 2001a, 48; Hadravová 2008, 312*). Dále se používaly kožešiny z lišky, bobra, vlka⁴⁵, medvěda, králíka, zajíce, veverky, rysa, zřejmě i z jezevce, tchoře a divoké kočky (*Čabart 1958, 31; Kybalová 1998, 150*).

Kloboučníci vyráběli klobouky především z bobrové, ale i zaječí kožešiny, některé zdobili také liščím ohonem (*Winter 1906, 442, 858; Kybalová 1998, 109*). Rukavičníci podšívali kožené nebo hedvábné rukavice vlčí kožešinou (*Zíbrt 1891a*,

³⁷ Stejně jako potravinářská, patřila i textilní řemesla k nejvýnosnějším, protože jejich produkty byly používány denně (*Petrůň 1985a, 285*).

³⁸ Na konci 14. století bylo jen v Praze 136 kožešníků (*Kybalová 1998, 136*).

³⁹ Kůže a kožešiny byly asi nejvýznamnější surovinou dováženou ze zahraničí (*Janáček 1961, 113*).

⁴⁰ Kožešiny z Ruska a Litvy k nám dováželi pravděpodobně němečtí obchodníci (*Macek 2001a, 151*).

⁴¹ Sobolí kožešina byla dovážena z ruských oblastí (*Macek 2001a, 151*).

⁴² Kožešině z hranostaje se říkalo hermelín (*Ottův slovník naučný 1897, 762*).

⁴³ Nejvíce jich podle Pavla Žídka žilo v lesích Mazovska (*Hadravová 2008, 312*).

⁴⁴ Popelka se říkalo šedé veverce, jejíž kožešina byla velmi cenná a v 15. století oblíbená po celé západní Evropě (*Macek 2001a, 488*). Kožešníci ji někdy oddělovali na bílou a šedou část (*Hadravová 2008, 313*).

⁴⁵ Vlčí kožešina byla oblíbená. Hřála a prý nedržela blechy (*Petrůň 1985b, 878*).

250; *Winter 1906*, 863). Hedvábné pláště podšívané sobolem⁴⁶, hermelínem a liškou (*Zíbrt 1891a*, 367; *Kybalová 1998*, 79) mohly být někdy opatřeny také kožešinovým lemováním a límcem (*Zíbrt 1891a*, 242). Na rukávy kabátů byly přišívány kožešinové, často hermelínové, přívěsky zvané pachy, které splývaly od ramen téměř až k zemi (*Zíbrt 1891b*, 315). Nejvíce kožešin bylo třeba na podšívání kožichů a šub. Ty nejdražší byly původem ze sobola, popelky, kuny, hranostaje, lasičky a lišky (*Zíbrt 1891a*, 326; *Macek*, 2001a, 488; *Hadravová 2008*, 312), levnější například z králíků, z nichž se zhotovovaly kožichy pro ženy (*Hadravová 2008*, 312). Sukně byly podšívány vlčí, liščí, kuní, popelčí kožešinou, aby zabránily prochladnutí (*Zíbrt 1891b*, 315).

Oděvy zdobené hermelínem byly určeny výhradně pro aristokracii. Měšťané se sice snažili přiblížit oděvem šlechtě, ale jen ti nejbohatší si mohli dovolit kožich ze sobola (*Macek 2001b*, 245, 248). Každá vrstva městského obyvatelstva se měla odlišovat podle zevnějšku, proto bylo některým měšťanům nošení drahých kožešin zakázáno (*Kybalová 1998*, 128; *Macek 2001b*, 246). Mezi běžné druhy, jejichž kůže byly zužitkovávány, patřili liška, králík, kuna a tchoř (*Macek 2001b*, 248). Na venkově se kožichy šily hlavně z beraních a jehněčích kožešin a z vepřových kůží (*Winter 1906*, 857; *Macek 2001b*, 416).

⁴⁶ Nejvzácnější byl prý šedočerný sobol (*Kybalová 1998*, 79).

10. Metodika

Sběr a porovnávání dat

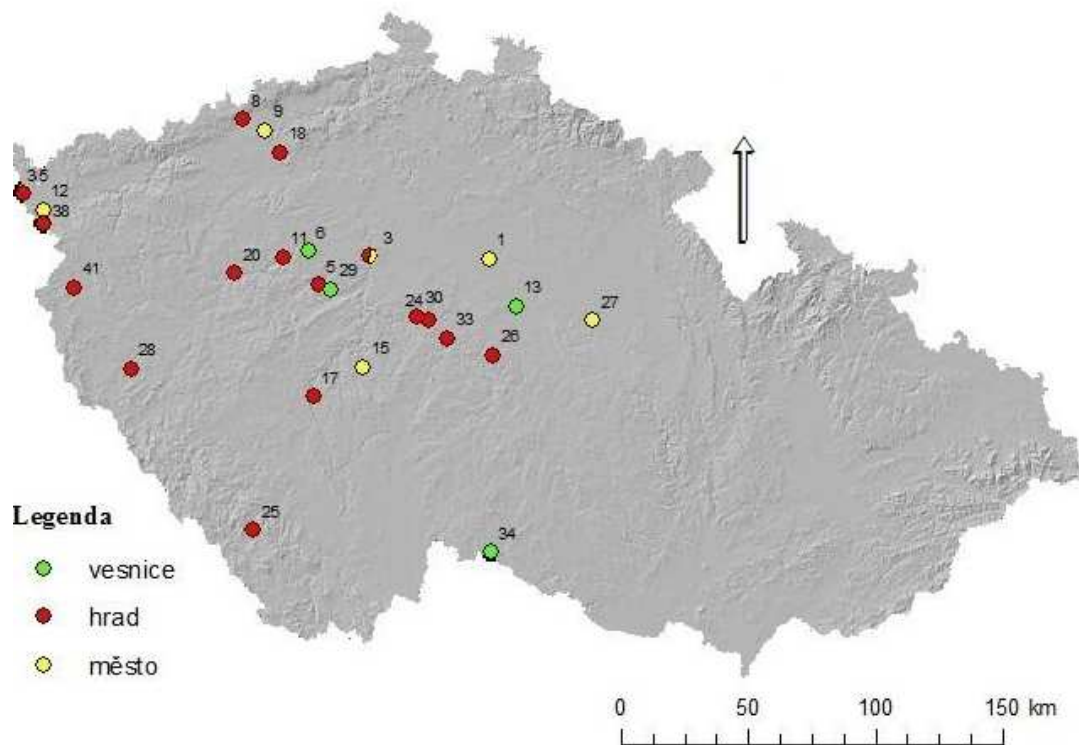
Součástí této bakalářské práce je seznam českých lokalit (tab. 1), jejichž datace musela spadat do období vrcholného středověku (13.- 15. století). Lokality, na kterých nebyly nalezeny kostěné zbytky divokých savců, jsem vyloučila a zařadila pouze ty, na nichž byla potvrzena přítomnost alespoň jednoho druhu divokého savce. Tak byly sice ovlivněny vypočtené relativní hodnoty, ale absolutní počty lokalit pozitivních na přítomnost druhu zůstaly stejné (Kyselý 2005, 57).

Lokality uvedené v seznamu (tab. 1) jsem rozdělila podle typu prostředí na šlechtické, městské a venkovské (v tab. 2 označeny pod názvy hrad, město a vesnice; obr. 1). V téže tabulce 2 jsem uvedla počty taxonů a počty determinovaných kostí zubů a jejich fragmentů (NISP) (např. Lyman, 2008, 27). Pokud byly v archeozoologických souborech zaznamenány zbytky parohů, nebyly kvantifikovány a jejich přítomnost byla zmíněna pouze v poznámkách u jednotlivých lokalit (tab. 1). Mohlo se totiž jednat o shozy, které neukazují na zabití zvířete. Nejlépe porovnatelné byly díky téměř shodnému počtu lokalit výsledky z prostředí městského (18 lokalit) a šlechtického (19 lokalit).

S ohledem na malý počet venkovských lokalit, na kterých byl doložen výskyt kostí divokých savců, sloužily výstupy z tohoto prostředí pouze k nastínění určitých trendů. Provedená zjištění bude třeba v budoucnu doplnit o další archeozoologická data z lokalit podobného typu.

Protože nebyla u všech osteologických souborů vždy kompletně zpracovaná dokumentace, není u všech lokalit zaznamenáno NISP. Z důvodu nedostatku informací nebyla zohledňována ani tafonomie osteologických souborů a mechanické zásahy na kostech.

Obr. 1: Mapa lokalit, na kterých byla zaznamenána přítomnost divoké zvěře



Vysvětlivky:

vesnice: 6 - Bratronice (Kladno); 13 - Malín, Nové Dvory (Kutná Hora); 29 - Karlštejn (Beroun); 34 - Pfaffenschlag (Jindřichův Hradec)

hrad: 3 - Pražský hrad, Vikářská ul. čp. 4 (14); Pražský hrad, čp. 48, Staré probošství (16); Pražský hrad, III. nádvoří (39); 5 - Tetín (Beroun); 8 - Žeberk (Chomutov); 11 - Křivoklát (Rakovník); 17 - Orlík (Písek) (31); 18 - Bedřichův Světec (Most); 20 - Krašov (Rokycany); 24 - Čejchanov (Chocerady); 25 - Hus (Prachatice); 26 - Lacembok (Havlíčkův Brod); 28 - Osvračín (Domažlice); 30 - Zlenice (Benešov); 33 - Český Šternberk (Benešov); 35 - Libá (Cheb); 38 - Starý Hrozňatov (Cheb); 41 - Tachov (Tachov)

město: 1 - Poděbrady (Nymburk); 3 - Praha, Nám. republiky; Horní Počernice (2); Praha, Staré Město, kostel Sv. Šimona a Judy (4); Praha, čp. 39, děkanský dům (7); Praha, blízko kostela Sv. Petra (10); Praha, Seminářská zahrada, čp. 393 (19); Praha, Pařížská ul. (23); Praha, Týnský chrám (32); Praha, Týnský dvůr čp. 641/1 a 642/1 (36); Praha, dům U Sixtů čp. 553/I (37); Praha, Staré Město, Michalská ul. čp. 432 (40); 9 - Most, čp. 226 (Most); 12 - Cheb, Dominikánská ul. (Cheb); Cheb, Dlouhá 19 (Cheb) (21); Cheb, Mincovní ul. (Cheb) (22); 15 - Sedlčany (Příbram); 27 - Chrudim (Chrudim)

Poznámky: ke všem lokalitám na území Prahy na mapě přiřazeno číslo 3, Chebu číslo 12 a Orlíku 17, ve vysvětlivkách jsou doplněna o čísla shodná s tab. 1.

11. Výsledky

Archeozoologická data byla získána ze 41 lokalit (19 jich náleželo do šlechtického prostředí, 18 do městského a 4 do venkovského). Počty určených kostí, zubů a jejich fragmentů (NISP) jednotlivých lovených druhů byly známy u 15 šlechtických, 13 městských a 4 venkovských lokalit (tab. 1).

Tab. 1: Vrcholně středověké lokality, na kterých byla zaznamenána přítomnost kostí a zubů divokých zvířat.

Číslo	Název lokality	Okres	Datace	Typ osídlení	Divoké druhy	NISP divokých druhů	Celkem	NISP	Literatura	Poznámky
1	Poděbrady	Nymburk	pol.12.-13.stol.	město	zajíc polní	1	149	69	Peške, 1972	3x paroh jelena lesního
2	Horní Počernice	Hlavní město Praha	12.-13.stol.	město	jelen lesní	1	-	12	Peške, 1977a	
3	Praha, Nám. republiky	Hlavní město Praha	12.-13.stol.	město	zajíc polní	4	416	170	Kyselý, 2002a	
4	Praha, Staré Město, kostel Sv. Šimona a Judy	Hlavní město Praha	před pol. 13. stol	město	zajíc polní	3	-	702	Huml, 1999	
5	Tetín	Beroun	pol. 13.stol.-1320	hrad	jelen lesní, liška obecná, prase divoké, srnec obecný, veverka obecná, zajíc polní	96	4155	1387	Peške, 1994	paroh srnce obecného
6	Bratronice	Kladno	1.pol.13.stol.	vesnice	jelen lesní, veverka obecná, zajíc polní	3	-	130	Petříčková, 1999	
7	Praha, čp. 39, děkanský dům	Hlavní město Praha	1.pol.13.stol.	město	srnec obecný, zajíc polní	-	-	541	Petříčková, 1990	
8	Žeberk	Chomutov	1278-1320	hrad	zajíc polní	2	77	68	Peške 1973	3x paroh jelena lesního
9	Most, čp. 226	Most	pol.13.stol.-novověk	město	jelen lesní, prase divoké, zajíc polní	5	11994	9989	Petříčková, 2002	

10	Praha, blízko kostela Sv. Petra	Hlavní město Praha	13.stol.	město	jelen lesní, zajíc polní	-	1979	761	Beech, 1994	1x jelen lesní, několik fragmentů zajíce polního
11	Křivoklát	Rakovník	13.stol.	hrad	veverka obecná	1	34	27	Peške, 1974	
12	Cheb, Dominikánská ul.	Cheb	13.stol.	město	jelen lesní, zajíc polní	3	-	103	Šamata, Kovačiková, 2002	
13	Malín, Nové Dvory	Kutná Hora	13.stol.	vesnice	jelen lesní	2	476	245	Peške, 1981a	
14	Pražský hrad, Vikářská ul. čp. 4	Hlavní město Praha	13.stol.	hrad	jelen lesní, srnec obecný, zajíc polní	3	118	34	Peške, 1975a	
15	Sedlčany	Příbram	13.stol.	město	zajíc polní	-	-	-	Korený, Šamataj, 2001	
16	Pražský hrad, čp. 48, Staré probošství	Hlavní město Praha	13.-14.stol.	hrad	jelen lesní, medvěd hnědý, veverka obecná, zajíc polní	-	3422	1431	Petříčková, 1990	nejvíce zajíc a veverka, řídce jelen, 1x medvěd
17	Orlík	Písek	13.-14.stol.	hrad	jelen lesní, srnec obecný, zajíc polní	21	-	255	Grabolle, Hrubý, Militký, 2002	
18	Bedřichův Světec	Most	13.-14.stol.	hrad	jelen lesní, zajíc polní	-	907	-	Petříčková, 1994	
19	Praha, Seminářská zahrada čp. 393	Hlavní město Praha	13./14.stol.	město	veverka obecná, zajíc polní	5	-	1812	Mlíkovský, 1997	
20	Krašov	Rokycany	13.-15.stol.	hrad	jelen lesní, liška obecná, prase divoké, srnec obecný, zajíc polní	54	4412	808	Peške, 1994	
21	Cheb, Dlouhá 19	Cheb	kol. 1350	město	jelen lesní, prase divoké, zajíc polní	4	725	452	Kovačiková, 2004	
22	Cheb, Mincovní ul.	Cheb	14.stol.	město	jelen lesní, srnec obecný, zajíc polní	-	-	219	Šamata, Kovačiková 2002	
23	Praha, Pařížská ul.	Hlavní město Praha	14.stol.	město	jelen lesní, prase divoké, zajíc polní	4	-	366	Burian, 2011	
24	Čejchanov	Chocerady	14.stol.	hrad	zajíc polní	5	582	108	Peške, 1975b	
25	Hus	Prachatice	1341-1441	hrad	bobr evropský	-	-	-	Novotná, 2012	
26	Lacembok	Havlíčkův Brod	konec 14.-1.pol.15.stol.	hrad	jelen lesní	1	13	13	Kyselý, 2002b	
27	Chrudim	Chrudim	2.pol. 14.-1.pol. 15.stol.	město	zajíc polní	6	2492	2185	Baloghová, 2010	

28	Osvračín	Domažlice	14.- poč.15.stol.	hrad	zajíc polní	2	-	100	Kyselý, 2000	
29	Karlštejn	Beroun	před 1421	vesnice	prase divoké, zajíc polní	7	-	578	Petříčková, 1998	
30	Zlenice	Benešov	15.stol.	hrad	jelen lesní, zajíc polní	3	179	73	Kyselý, 2004	zub jelena lesního
31	Orlík	Písek	pozdně husitské obd.	hrad	jelen lesní, srnec obecný, zajíc polní	-	-	-	Kovačiková, 2001	
32	Praha, Týnský chrám	Hlavní město Praha	15.stol.	město	zajíc polní	3	74	70	Peške, 1977b	
33	Český Šternberk	Benešov	konec 15.stol.	hrad	liška obecná, prase divoké	2	7	5	Peške, 1981b	
34	Pfaffenschlag	Jindřichův Hradec	13.-15.stol.	vesnice	zajíc polní	1	-	78	Nekuda, 1975	
35	Libá	Cheb	vrcholný středověk	hrad	jelen lesní, srnec obecný, zajíc polní	8	605	405	Kovačiková, 2009	paroh jelena lesního
36	Týnský dvůr čp. 641/1 a 642/1	Hlavní město Praha	vrcholný středověk	město	jelen lesní, jezevec lesní, veverka obecná, zajíc polní	23	-	4931	Beneš, 1998a,b	
37	Praha, dům U Sixtů čp. 553/1	Hlavní město Praha	vrcholný- pozdní středověk	město	jelen lesní, prase divoké, srnec obecný, zajíc polní	-	-	-	Petříčková, 1998	
38	Starý Hrozňatov	Cheb	středověk	hrad	prase divoké, zajíc polní	4	268	218	Kovačiková, 2009	
39	Pražský hrad, III. nádvoří	Hlavní město Praha	středověk	hrad	zajíc polní	1	80	78	Peške, 1985a	
40	Praha, Staré Město, Michalská ul. čp. 432	Hlavní město Praha	středověk	město	jelen lesní, zajíc polní	6	221	218	Peške, 1976a	
41	Tachov	Tachov	středověk	hrad	jelen lesní	2	143	34	Peške, 1976b	

Pozn.: lokality řazené dle datace

Z tabulky 2 vyplývá, že nejčastěji zastoupenými druhy na všech lokalitách byl zajíc polní (89 %) a jelen lesní (56,1 %), následně srnec obecný (22 %) a prase divoké (22 %). Mezi druhy vyskytující se do 5 % patří veverka obecná (14,6 %) a liška obecná (7,3 %). Zcela výjimečně je potvrzen medvěd hnědý (2,4 %), bobr evropský (2,4 %) a jezevec lesní (2,4 %). Uvedené závěry potvrzují také počty determinovaných kostí, zubů a jejich fragmentů (tab. 4).

Tab. 2: Přítomnost a absence jednotlivých druhů divoké zvěře a množství jejich určených kostí a zubů na vrcholně středověkých lokalitách.

druh	NISP	% NISP	přítomnost/absence druhu	přítomnost/absence druhu v %
zajíc polní (<i>Lepus europaeus</i>)	140	48,4	34	82,9
jelen lesní (<i>Cervus elaphus</i>)	59	20,4	23	56,1
srnec obecný (<i>Capreolus capreolus</i>)	36	12,5	9	22
prase divoké (<i>Sus scrofa</i>)	27	9,4	9	22
veverka obecná (<i>Sciurus vulgaris</i>)	17	5,9	6	14,6
liška obecná (<i>Vulpes vulpes</i>)	8	2,8	3	7,3
medvěd hnědý (<i>Ursus arctos</i>)	1	0,3	1	2,4
bobr evropský (<i>Castor fiber</i>)	-	-	1	2,4
jezevec lesní (<i>Meles meles</i>)	1	0,3	1	2,4

Vysvětlivky k tabulce: NISP (počet determinovaných kostí, zubů a jejich fragmentů), % NISP (podíl determinovaných kostí, zubů a jejich fragmentů). U bobra evropského se nepodařilo zjistit počet kostěných zbytků.

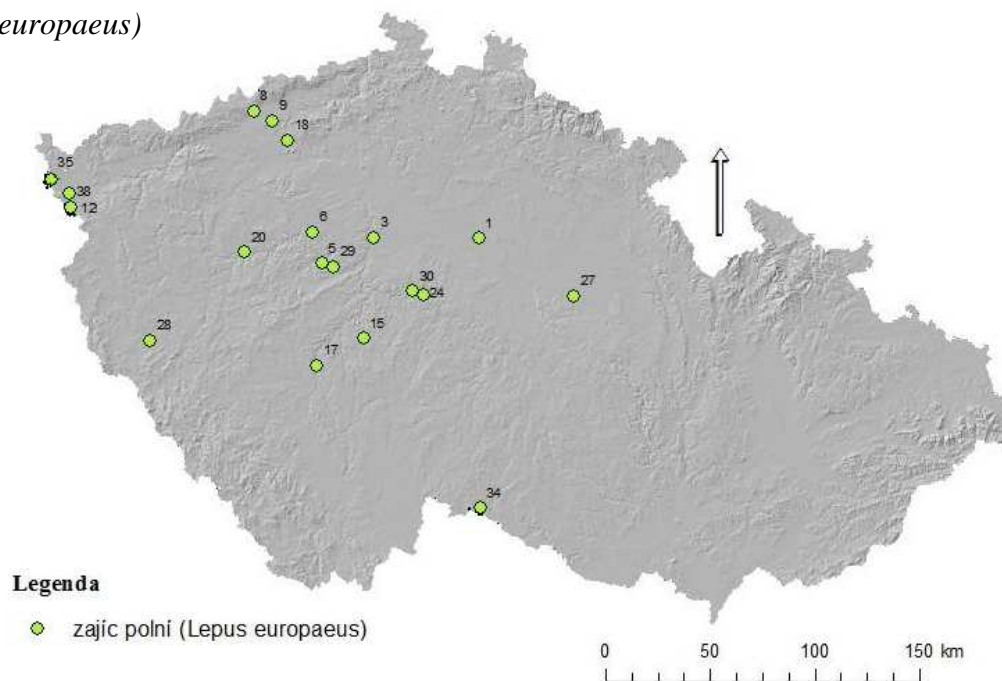
Tab. 3: Přítomnost jednotlivých lovených druhů (jejich podíl) zjištěná v různých typech prostředí.

druh	hrad (%)	město (%)	vesnice (%)
zajíc polní (<i>Lepus europaeus</i>)	14 (73,7)	17 (94,4)	3 (75)
jelen lesní (<i>Cervus elaphus</i>)	11 (57,9)	10 (55,5)	2 (50)
srnec obecný (<i>Capreolus capreolus</i>)	6 (31,6)	3 (16,7)	-
prase divoké (<i>Sus scrofa</i>)	4 (21,1)	4 (22,2)	1 (25)
veverka obecná (<i>Sciurus vulgaris</i>)	3 (15,8)	2 (11,1)	1 (25)
liška obecná (<i>Vulpes vulpes</i>)	3 (15,8)	-	-
medvěd hnědý (<i>Ursus arctos</i>)	1 (5,3)	-	-
bobr evropský (<i>Castor fiber</i>)	1 (5,3)	-	-
jezevec lesní (<i>Meles meles</i>)	-	1 (5,6)	-

Zajíc polní byl nejhojnějším druhem ve všech typech prostředí (obr. 2). Jeho přítomnost byla zaznamenána na 73,7 % šlechtických, 75 % venkovských a 94,4 % městských lokalitách (tab. 3; graf 4). Podíl kostěných zbytků tohoto druhu ze všech kostí lovených zvířat činil 40,7 % v šlechtickém, 72 % městském a 50 % ve venkovském prostředí (tab. 4). Nejvíce kostěných zbytků zajíce bylo ve šlechtickém

(60,1 % nálezů) (graf 1), méně v městském (35 % nálezů) (graf 2) a nejméně ve venkovském (4,3 % nálezů) prostředí (graf 3). Na 11 lokalitách byla zaznamenána výhradní přítomnost zajíce polního (tab. 1).

Obr. 2: Mapa lokalit, na kterých byla zaznamenána přítomnost zajíce polního (*Lepus europaeus*)



Vysvětlivky: 1 - Poděbrady (Nymburk); 3 - Praha, Nám. republiky; Praha, Staré Město, kostel Sv. Šimona a Judy (4); Praha, čp. 39, děkanský dům (7); Praha, blízko kostela Sv. Petra (10); Pražský hrad, Vikáňská ul. čp. 4 (14); Pražský hrad, čp. 48, Staré probošství (16); Praha, Seminářská zahrada, čp. 393 (19); Praha, Pařížská ul. (23); Praha, Týnský chrám (32); Praha, Týnský dvůr čp. 641/1 a 642/1 (36); Praha, dům U Sixtů čp. 553/I (37); Pražský hrad, III. nádvoří (39); Praha, Staré Město, Michalská ul. čp. 432 (40); 5 - Tetín (Beroun); 6 - Bratronice (Kladno); 8 - Žeberk (Chomutov); 9 - Most čp. 226 (Most); 12 - Cheb, Dominikánská ul. (Cheb), Cheb, Dlouhá ul. 19 (Cheb) (21), Cheb, Mincovní ul. (22); 15 - Sedlčany (Příbram); 17 - Orlík (Písek) (31); 18 - Bedřichův Světec (Most); 20 - Krašov (Rokycany); 24 - Čejchanov (Chocerady); 27 - Chrudim (Chrudim); 28 - Osvračín (Domažlice); 29 - Karlštejn (Beroun); 30 - Zlenice (Benešov); 34 - Pfaffenschlag (Jindřichův Hradec); 35 - Libá (Cheb); 38 - Starý Hrozňatov (Cheb)

Pozn.: ke všem lokalitám na území Prahy přiřazeno číslo 3, Chebu 12 a Orlíku 17, ve vysvětlivkách jsou doplněna o čísla shodná s tab. 1.

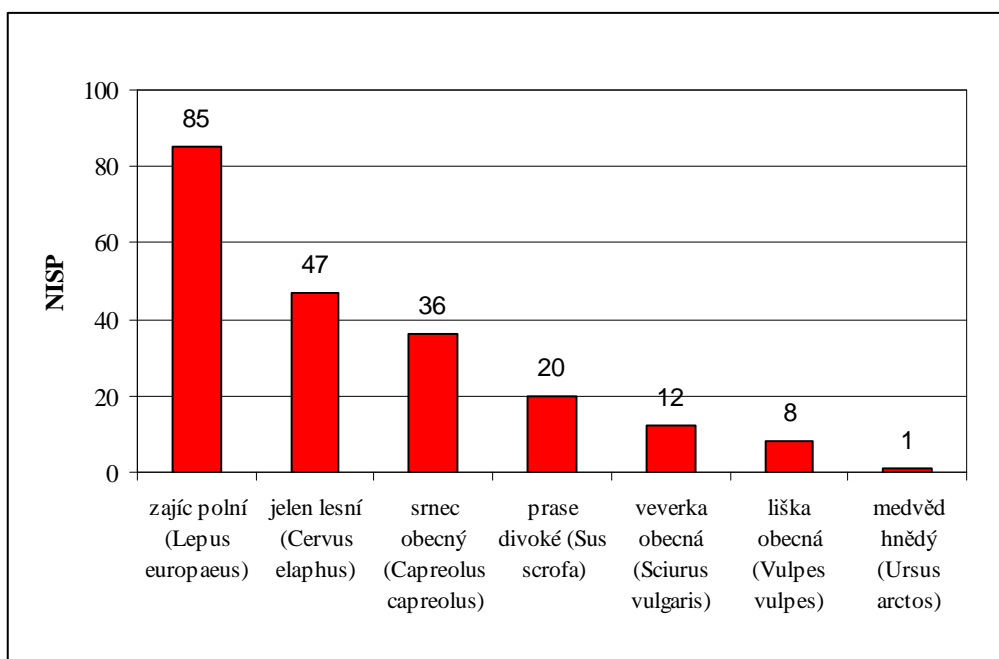
Tab. 4: NISP a (% NISP) jednotlivých lovených druhů na různých typech lokalit

druh	hrad	město	venkov
zajíc polní (<i>Lepus europaeus</i>)	85 (40,7)	49 (72)	6 (50)
jelen lesní (<i>Cervus elaphus</i>)	47 (22,5)	10 (14,7)	2 (16,7)
srnec obecný (<i>Capreolus capreolus</i>)	36 (17,2)	-	-
prase divoké (<i>Sus scrofa</i>)	20 (9,6)	4 (5,9)	3 (25)
veverka obecná (<i>Sciurus vulgaris</i>)	12 (5,7)	4 (5,9)	1 (8,3)
liška obecná (<i>Vulpes vulpes</i>)	8 (3,8)	-	-
jezevec lesní (<i>Meles meles</i>)	-	1 (1,5)	-

medvěd hnědý (<i>Ursus arctos</i>)	1 (0,5)	-	-
celkem	209 (100)	68 (100)	12 (100)

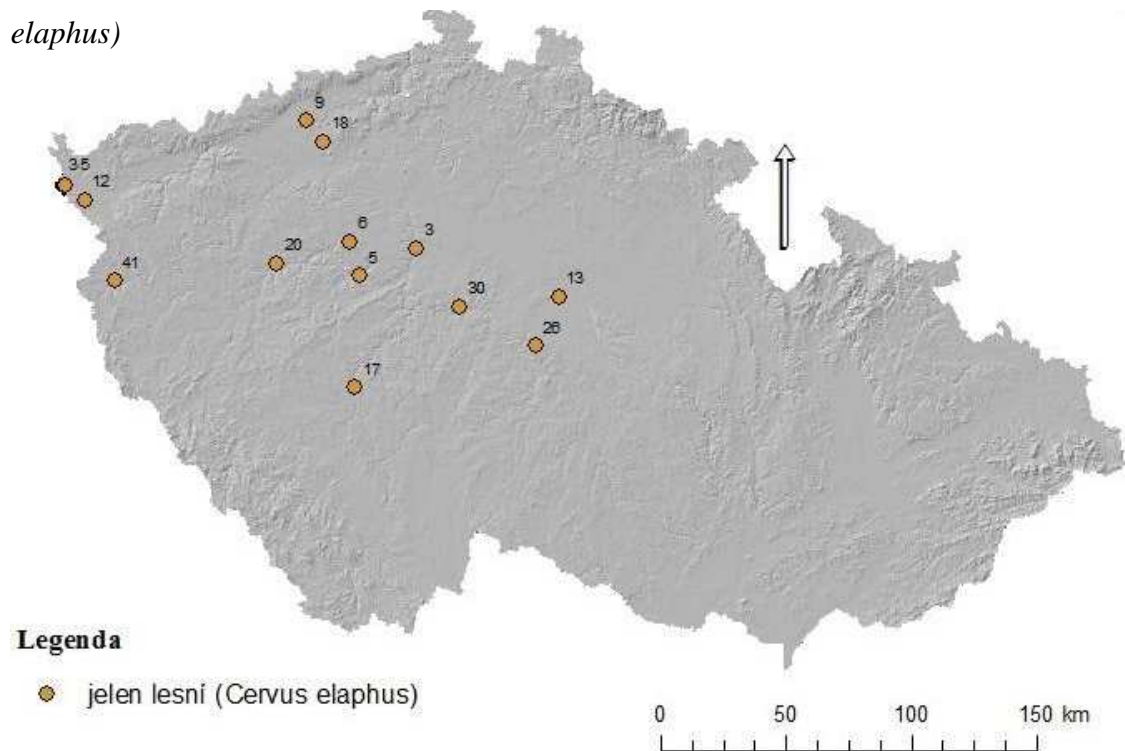
Pozn.: podíly NISP počítány vždy pro daný typ prostředí

Jelen lesní byl druhým nejčastěji loveným zvířetem. Byl přítomen na šlechtických (57,9 %), městských (55,5 %) a venkovských (50 %) lokalitách (tab. 3; graf 4; obr. 3). Zastoupení jeho kostí (NISP) bylo nižší. Jejich podíl vypočtený ze všech determinovaných kostí lovených zvířat byl 22,2 % ve šlechtickém, 14,7 % v městském a 16,7 % ve venkovském prostředí (tab. 4). Většina kostěných zbytků jelena lesního (vyjádřeno ze všech kostí tohoto druhu) byla objevena na šlechtických sídlech (79,7 %) (graf 1), méně v městském (16,9 %) (graf 2) a venkovském (3,4 %) (graf 3) prostředí. U 6 lokalit se NISP nepodařilo zjistit. Výhradní přítomnost jelena lesního byla zaznamenána na 4 lokalitách (tab. 1).



Graf 1: Druhy lovených zvířat potvrzené ve šlechtickém prostředí

Obr. 3: Mapa lokalit, na kterých byla zaznamenána přítomnost jelena lesního (*Cervus elaphus*)



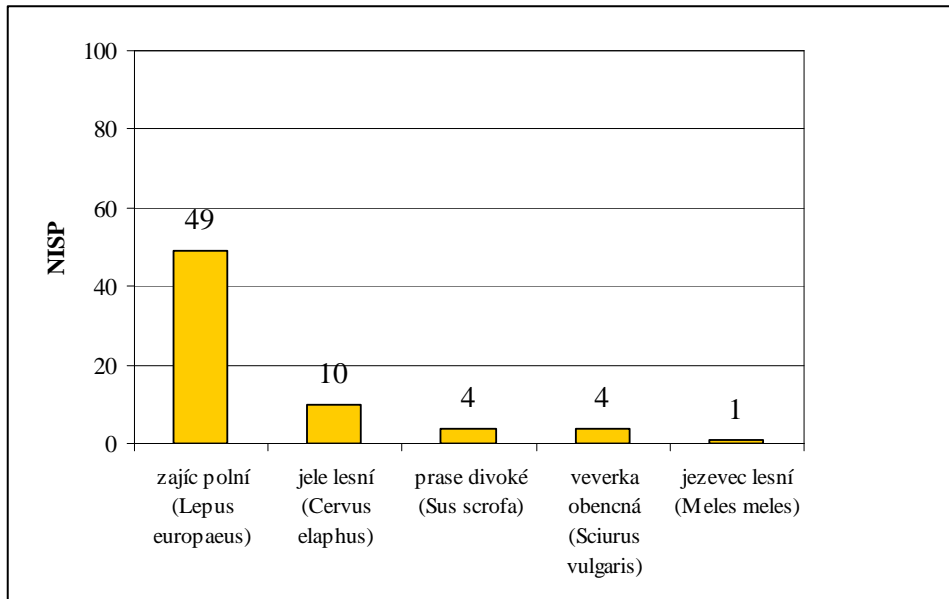
Vysvětlivky: 3 - Horní Počernice (2), Praha, blízko kostela Sv. Petra (10); Pražský hrad, Vikářská ul. čp. 4 (14); Pražský hrad, čp. 48, Staré probošství (16); Praha, Pařížská ul. (23); Praha, Týnský dvůr čp. 641/1 a 642/1 (36); Praha, dům U Sixtů čp. 553/1 (37); Praha, Staré město, Michalská ul. čp. 432 (40); 5 - Tetín (Beroun); 6 - Bratronice (Kladno); 9 - Most, čp. 226 (Most); 12 - Cheb, Dominikánská ul. (Cheb); Cheb, Dlouhá ul. 19 (21); Cheb, Mincovní ul. (22); 13 - Malín, Nové Dvory (Kutná Hora); 17 - Orlík (Písek) (31); 18 - Bedřichův Světec (Most); 20 - Krašov (Rokycany); 26 - Lacembok (Havlíčkův Brod); 30 - Zlenice (Benešov); 35 - Libá (Cheb); 41 - Tachov (Tachov)

Pozn.: ke všem lokalitám na území Prahy přiřazeno číslo 3, Chebu 12 a Orlíku 17, ve vysvětlivkách jsou doplněna o čísla shodná s tab. 1.

Srniec obecný byl přítomen na 22 % lokalit (tab. 2; obr. 4). Tento kopytník byl potvrzen na šlechtických (31,6 %) a městských (16,7 %) lokalitách, na venkovských zcela chyběl (tab. 3). Počty určených kostí srnce obecného byly k dispozici pouze ve šlechtickém prostředí (17,3 %) (tab. 4).

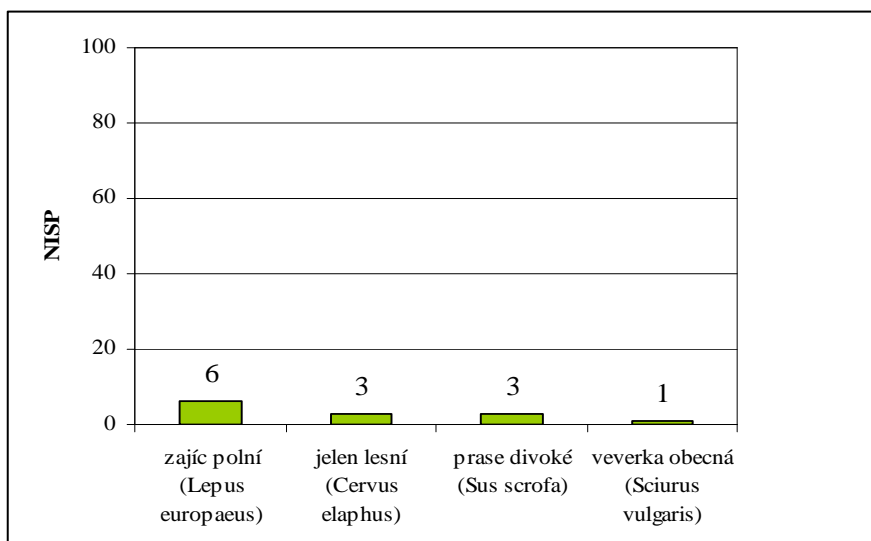
Prase divoké bylo přítomno na 22 % lokalit (tab. 2; obr. 4). Na rozdíl od srnce bylo shledáno jak ve šlechtickém (21,1 %) a městském (22,2 %), tak i ve venkovském (25 %) prostředí (tab. 3; graf 4). Podíl kostěných zbytků divokých prasat ze všech lovených zvířat byl nejvyšší na venkovských lokalitách (25 %). Menší podíl činili kosti tohoto druhu na šlechtických (9,6 %) a nejméně na městských (5,9 %) lokalitách. Nejvíce fragmentů prasat divokých (vyjádřeno ze všech kostí tohoto druhu) bylo

objeveno ve šlechtickém prostředí (74,1 %) (graf 1). Srovnatelné množství kostí vykazují městská (14,8 %) (graf 2) a venkovská (11,1 %) (graf 3) prostředí.



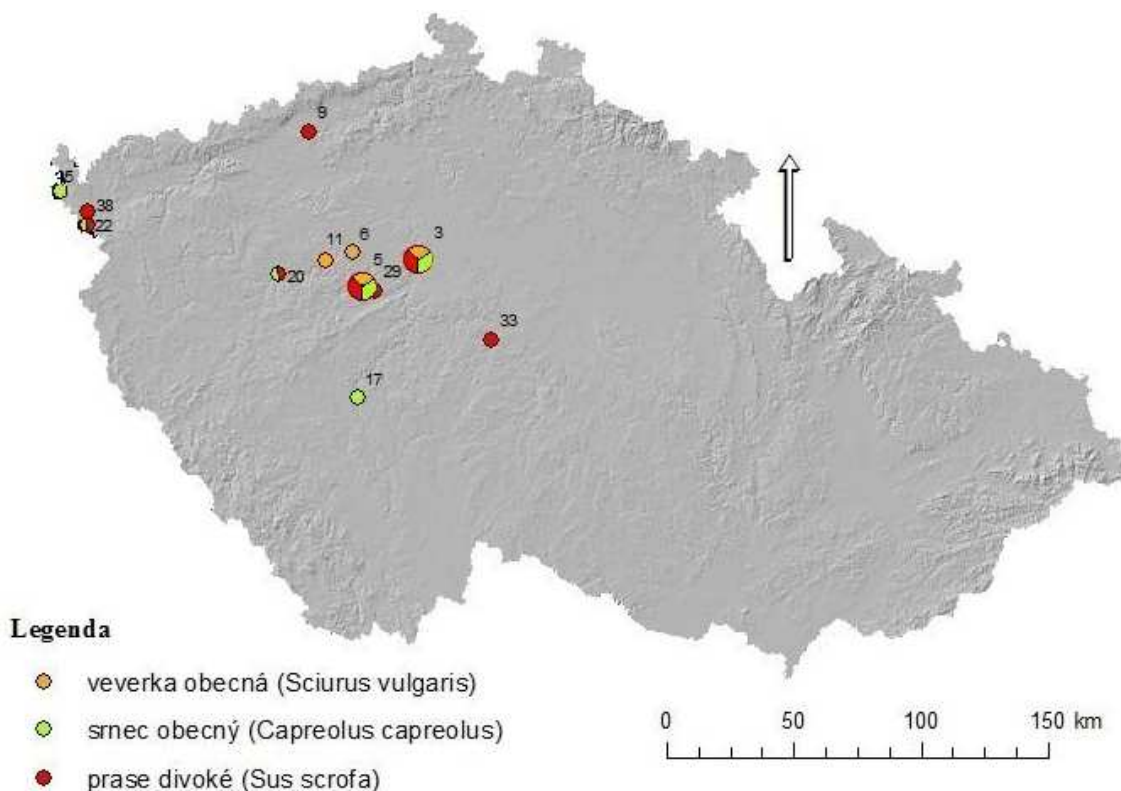
Graf 2: Druhy lovených zvířat potvrzené v městském prostředí

Veverka obecná byla zastoupena na 14,6 % všech lokalit (tab. 2; obr. 4). Její zbytky byly nalezeny na 3 šlechtických, 2 městských a 1 venkovské lokalitě (tab. 3; graf 4). Podíl determinovaných kostí veverek ze všech lovených druhů byl 5,7 % ve šlechtickém, 5,9 % v městském a 8,3 % ve venkovském prostředí (tab. 4). Většina kostěných zbytků tohoto druhu (spočteno ze všech kostí veverky obecné) pochází ze šlechtických lokalit (70,6 %) (graf 1), méně z městských (23,5 %) (graf 2) a nejméně z venkovských (5,9 %) (graf 3).



Graf 3: Druhy lovených zvířat potvrzené ve venkovském prostředí

Obr. 4: Mapa lokalit, na kterých byla zaznamenána přítomnost veverky obecné (*Sciurus vulgaris*), srnce obecného (*Capreolus capreolus*) a prasete divokého (*Sus scrofa*)



Vysvětlivky: veverka obecná (*Sciurus vulgaris*): 3 - Pražský hrad, čp. 48, Staré probošství (16); Praha, Seminářská zahrada čp. 393 (19); Praha, Týnský dvůr čp. 641/1 a 642/1 (36); 5 - Tetín (Beroun); 6 - Bratronice (Kladno); 11 - Křivoklát (Rakovník)
 srnec obecný (*Capreolus capreolus*): 3 - Praha, čp. 39, děkanský dům (7); Pražský hrad, Vikářská ul. čp. 4 (14); Praha, dům U Sixtů čp. 553/I (37); 5 - Tetín (Beroun); 17 - Orlík (Písek) (31); 20 - Krašov (Rokycany); 22 - Cheb, Mincovní ul. (Cheb); 35 - Libá (Cheb)

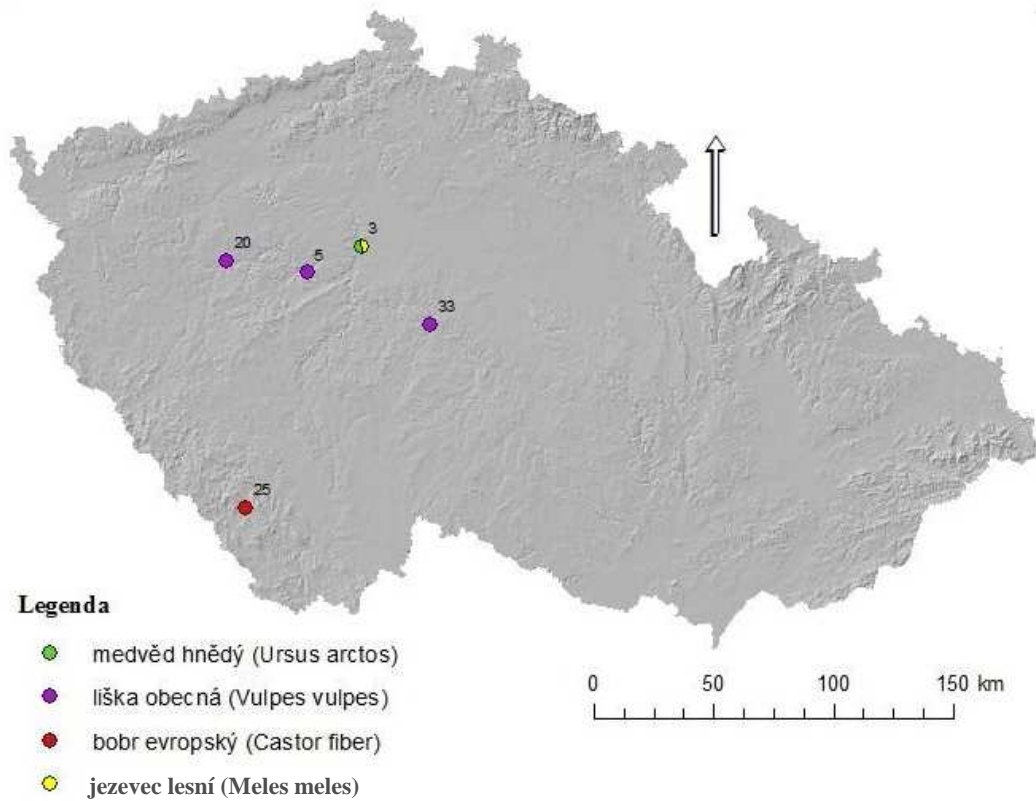
prase divoké (*Sus scrofa*): 3 - Praha, Pařížská ul. (23); Praha, dům U Sixtů čp. 553/I (37); 5 - Tetín (Beroun); 9 - Most, čp. 226 (Most); 20 - Krašov (Rokycany); 22 - Cheb, Dlouhá 19 (Cheb) (21); 29 - Karlštejn (Beroun); 33 - Český Šternberk (Benešov); 38 - Starý Hrozňatov (Cheb)

Pozn.: ke všem lokalitám na území Prahy přiřazeno číslo 3 a Orlíku 17, ve vysvětlivkách jsou doplněna o čísla shodná s tab. 1.

Výskyt lišky obecné byl již méně častý (obr. 5). Přítomna byla pouze na šlechtických lokalitách (15,8 %; tab. 3; graf 4). Podíl kostěných zbytků lišky vyjádřený z kostí všech lovených druhů byl 3,8 % (tab. 4).

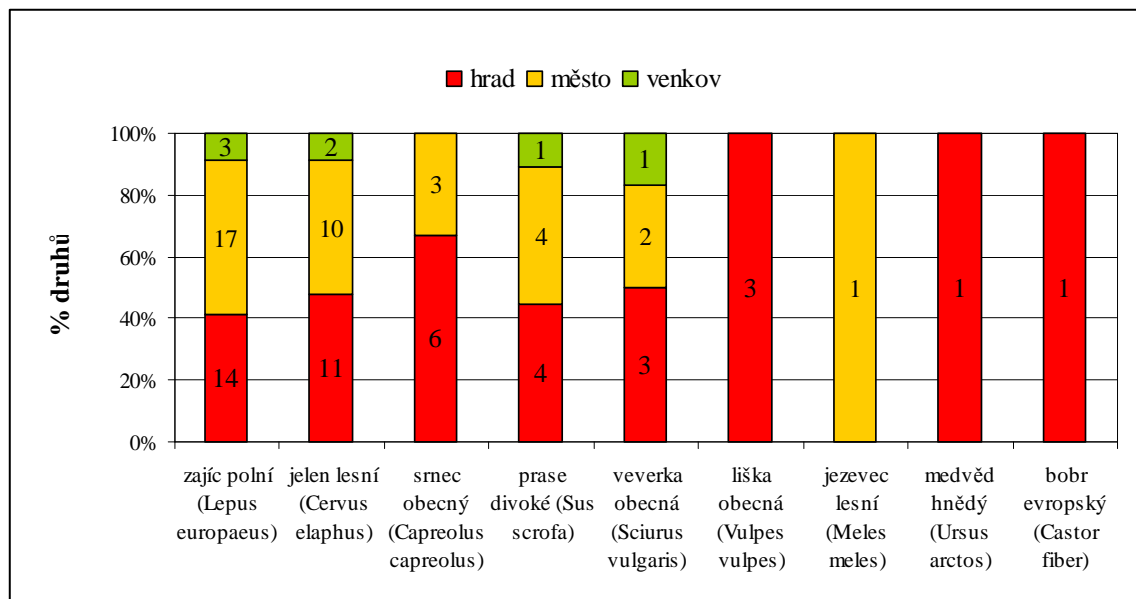
Nejméně se na všech lokalitách objevoval medvěd hnědý, jezevec lesní a bobr evropský (obr. 5). Medvěd hnědý byl stejně jako bobr evropský přítomen pouze na 1 šlechtické lokalitě (tab. 3; graf 4). Podíl kostí medvěda z kostí všech lovených druhů v tomto prostředí tvořil 0,5 % (tab. 4), u bobra evropského zjištěn nebyl. Jezevec lesní byl přítomen na 1 městské lokalitě, v Týnském dvoře v Praze (tab. 3; graf 4). Podíl jeho kostěných zbytků z kostí všech lovených druhů byl 1,5 % (tab. 4).

Obr. 5: Mapa lokalit, na kterých byla zaznamenána přítomnost medvěda hnědého (*Ursus arctos*), lišky obecné (*Vulpes vulpes*), bobra evropského (*Castor fiber*) a jezevce lesního (*Meles meles*)



Vysvětlivky: 3 - Pražský hrad, čp. 48, Staré probošství (16; medvěd hnědý); Praha, Týnský dvůr čp. 641/1 a 642/1 (36; jezevec lesní); 5 - Tetín (Beroun); 20 - Krašov (Rokycany); 25 - Hus (Prachatice); 33 - Český Šternberk (Benešov)

Pozn.: ke všem lokalitám na území Prahy přiřazeno číslo 3, ve vysvětlivkách jsou doplněna o čísla shodná s tab. 1.



Graf 4: Podíl lovených druhů na jednotlivých typech lokalit

Podíly určených nálezů lovených zvířat se měnily podle typu lokalit. Ve šlechtickém prostředí tvořily v průměru 6,9 % (určeno ze všech kostěných zbytků). Největší podíly kostí lovených zvířat byly zjištěny na lokalitě Český Šternberk (40 %) a Pražský hrad -Vikářská ulice čp. 4 (8,8 %).

Průměrný podíl kostí lovených zvířat v městských prostředích byl 1,8 %, přičemž nejvíce jich bylo nalezeno v Horních Počernicích (8,3 %).

Na venkovských lokalitách činil podíl kostěných zbytků lovených zvířat v průměru 1,4 %, nejhojněji na lokalitě Bratronice (2,3 %).

12. Diskuze

Divoké druhy zastoupené v osteologických souborech

Dle výsledků historické části práce by se dalo usuzovat na zvýšený lov jelena lesního (*Cervus elaphus*) a srnce obecného (*Capreolus capreolus*), a to hlavně v okolí sídel obývaných šlechtou. Tato zvěř byla velmi žádaná a hon na ni byl považován za vrcholnou, téměř královskou, formu lovu. Byla také vyhledávaná v kuchyních i řemeslných dílnách. Tyto druhy ale v archeozoologických souborech nepřevažují. Vysoká obliba zmíněné jelenovité zvěře a změny krajiny mohly vést k jejímu úbytku z přírody. Na snižování jejích počtů reagovala šlechta zakládáním obor, adaptovala ji na jiné životní prostředí a díky tomu možná zabránila jejímu vymizení.

Oblibě jelena ve šlechtickém prostředí odpovídají počty determinovaných kostí. Většina jeho kostěných zbytků byla objevena právě na těchto lokalitách. Pro takové srovnání u srnce chyběla data, ale dá se předpokládat obdobná situace.

Také oblíbený a všemi skupinami obyvatel lovený byl zajíc polní (*Lepus europaeus*). Velmi často byl zmiňován i v kuchařských předpisech a široké využití našel také v řemeslné výrobě. Vyhovovala mu otevřená krajina, která ve vrcholném středověku v některých oblastech převládala.

Vysoké oblíbě zajíce odpovídají i jeho zbytky v osteologických souborech. Přítomen byl na většině lokalit, ve všech sledovaných typech prostředí, kde převažoval i počtem determinovaných kostí. Nejčastěji se objevoval v souborech z městského prostředí. To odpovídá i loveckým možnostem měšťanů, kteří právě k lovu zajíců dostávali povolení.

Prase divoké (*Sus scrofa*) nemělo ve vrcholném středověku tak široké využití jako výše zmíněné druhy. Jeho maso bylo především zpestřením jídelníčku. Tomu odpovídá i nižší přítomnost jeho kostí na lokalitách. Nejvíce kostěných zbytků prasete bylo nalezeno ve šlechtickém prostředí, což souvisí s vyhrazením lovu tohoto druhu aristokracii.

Veverka obecná (*Sciurus vulgaris*) byla ve středověku považována za zvíře vhodné ke konzumaci a především k výrobě kožešinových oděvů. Přítomnost jejích

kostí na lokalitách byla velmi nízká. Většina jich byla prokázána na sídlech obývaných šlechtou.

Ačkoliv byl medvěd hnědý (*Ursus arctos*) loven šlechtou i poddanými (škodná) a dodáván kuchařům i kožešníkům, na sledovaných lokalitách (Pražský hrad čp. 48) byl zastoupen pouze jedním fragmentem (Petříčková 1990). Jiná situace byla na lokalitách raně středověkých, na kterých byl zastoupen hojněji (Peške 1985, 214- 215; Petříčková 2000, 486; Kyselý 2005, 64- 66). Z našeho území pravděpodobně začal mizet v souvislosti se změnami v krajině.

Podobná situace byla zjištěna také u bobra evropského (*Castor fiber*). Bobr měl ve středověku široké využití. Vyhledáván byl jako postní zvíře určené ke konzumaci, pro kvalitní kožešinu a hlavně žlázy. Velký význam bobra dokazuje i to, že pouze k jeho ochraně a lovu byli zaměstnáváni bobrovníci.

Zjištěné údaje o bobrech se ale neshodují s výsledky analýz osteologických souborů, kde bobr chybí od počátku vrcholného středověku. Byl zaznamenán pouze jeden výskyt bobra v Čechách a jeden na Moravě, a to na hradě Hus (Novotná, 2012) a v Šakvicích (Peške 1981c, 88). V raně středověkých souborech je jeho výskyt ve srovnání s vrcholným středověkem poměrně častý (Kyselý 2005, 64- 66). Na poklesu jeho oblíbenosti na konci vrcholného středověku mělo vliv rozšíření rybníční sítě, díky které se stal škodnou zvěří. Stavba rybníků změnila krajinu, ve které bobři žili. Bobři také decimovali stavy ryb v rybnících, proto byl jejich lov často vyžadován i po poddaných.

Jezevec lesní (*Meles meles*) byl ve středověku využíván minimálně a vhodný nebyl ani k lovu. Byl evidován pouze v jediném souboru – v Týnském dvoře čp. 641/1 - 642/1 v Praze (Beneš 1998a,b).

Divoké druhy, které se neobjevily v osteologických souborech

Na vrcholně středověkých lokalitách nebylo potvrzeno výraznější zastoupení především kožešinové zvěře (příl. 1).

U hranostaje (*Mustela erminea*), kolčavy (*Mustela nivalis*), kuny skaní (*Martes foina*) a kuny lesní (*Martes martes*) byl tento stav patrně ovlivněn dovozem jejich

kožešiny z ciziny (především ze severních oblastí). Na raně středověkých lokalitách sice ostatky těchto zvířat zastoupeny jsou, ale jen ve velmi malé míře (Kyselý 2005, 64- 66).

Ani v historické literatuře se neobjevují zprávy o norkovi evropském (*Mustela lutreola*). Někteří autoři předpokládají, že se na jeho výskyt v našich zemích zapomnělo, a proto není zmiňován (Anděra – Červený 2009, 38).

Podobný osud jako bobra evropského potkal vydru říční (*Lutra lutra*), která byla jako škodná zvěř záměrně vybíjena. Fragmenty jejích kostí nebyly dosud zaznamenány ani na starších středověkých lokalitách (Peške 1985; Petříčková 2000; Kyselý 2005). V životě vrcholně středověkých obyvatel pravděpodobně nehrála příliš významnou roli.

Zbytky vlka evropského (*Canis lupus*) na lokalitách zastoupeny nejsou. Vzhledem k tomu, že je to poměrně plaché zvíře, se v blízkosti lidských sídel často nepohyboval. Jeho řídký výskyt potvrzují i prameny. Smečky vlků v okolí osídlení byly zřejmě tak výjimečné, že si zasloužily zápis do středověkých kronik, např. v roce 1278 se objevila smečka vlků u bran Pražského hradu (Tomek 1892, 38). Ve starších souborech se sice kostěné zbytky vlka objevují, ale ve velmi omezené míře (Kyselý 2005, 64- 66).

Analogické výsledky ukazují i osteologické soubory z jiných evropských zemí (např. z Velké Británie, Skandinávie). Zde je v raném středověku zastoupení vlka minimální a ve vrcholném mizí. Tato skutečnost je příkládána obtížnému rozlišení kostí psa domácího a vlka evropského a také tomu, že s vrcholně středověkou loveckou kulturou a zvyšující se oblibou jelenovité zvěře byly záměrně udržovány nízké stavy této šelmy (Pluskowski 2006).

K podobným závěrům jako u vlka můžeme dospět i u dalších šelem jako je rys ostrovid (*Lynx lynx*) a kočka divoká (*Felis silvestris*). Ti také nevyhledávají lidskou společnost a byli volně loveni. Vzhledem k omezování jejich životního prostoru se stahovali k okrajům našeho území.

V osteologických souborech také chybí nálezy losa evropského (*Alces alces*), pratura (*Bos primigenius*) a zubra (*Bison bonasus*). Všichni tři představitelé velké savčí fauny byli zmiňováni ve vrcholně středověkých pramenech. Jejich výskyt v dobových

encyklopediích podléhal způsobu vzniku těchto knih. Bylo totiž běžné, že autoři téměř vše opisovali z knih starších. Proto se mohl v knize mistra Pavla Žídky objevit pratur i zubr (*Hadravová 2008, 298 - 300*). Za popisem losa a pratura v Marignoliho kronice zase může být snaha o barvitější a atraktivnější vyličení našich zemí (*Kubínová 2004, 384- 394*).

Nejmladší kostěné fragmenty pratura pocházejí z našeho území z přelomu raného a vrcholného středověku (*Kyselý - Meduna 2009*). V raném středověku byl tento druh běžnější (*Peške 1985, 214- 215; Kyselý 2005, 65- 66*). Také na počátku středověku hojně nálezy losa mizí s nástupem středověku vrcholného (*Peške 1995, 111; Kyselý 2005, 65- 66*). Zřejmě nejmladší nález losa z Brna je datován do poloviny 14. století (*Loskotová – Páral – Riedlová 1996, 413- 415*).

Ojediněle byly po celý středověk nálezy zubra. Je možné, že se v našich zemích původně ani nevyskytoval (*Kyselý 2005, 84*). Ve vrcholném středověku u nás byli zubři darováni polskými panovníky chováni v omezeném množství v oborách (*Andresková – Andreska 1993, 226*).

Mezi další divoké druhy, jejichž části skeletu nebyly na lokalitách zastoupeny, patřili králík divoký (*Oryctolagus cuniculus*) a daněk evropský (*Dama dama*). Oba druhy k nám byly přivezeny během vrcholného středověku.

Králík, původem z jihozápadní Evropy, se k nám dostal zřejmě již na počátku vrcholného středověku prostřednictvím církevních řádů, kterými byl zpočátku chován (*Anděra 2006b, 449*). Později se jeho chov rozšířil i do obor. Chov daňka podpořila rostoucí obliba jelenovité zvěře. Do obor byl vysazován od konce vrcholného středověku.

Z uvedených výsledků vyplývá, že se historické zprávy poměrně dobře shodují s archeozoologickými zjištěními pouze u zvěře oblíbené pro loveckou kratochvíli a u zvěře využívané v kuchyních. Z kožešinových zvířat se, až na lišku obecnou a jezevce lesního, objevují pouze zbytky těch zvířat, která byla rovněž konzumována. Tato situace může být samozřejmě ovlivněna zaměřením archeologických výzkumů a kvalitou jejich provedení (např. absencí plavení sedimentu). Velké množství souborů bylo získáno při zkoumání odpadních objektů a byla v nich zachycena právě ta zvířata, která byla konzumována. Zbytky nekonzumovaných zvířat mohly být vyhazovány jinam. Zvěř

mohla být také zanechána na místě odlovu a transportovány byly pouze ty části, které se hodily k dalšímu zpracování.

13. Závěr

Tato práce nastínila význam lovu ve vrcholném středověku (13.-15. století). Možnost věnovat se lovecké kratochvíli, byla pevně v rukou šlechty. Neprivilegované vrstvy se k ní dostaly v menší míře. Podobná stratifikace byla shledána i u dalšího využití divoké zvěře (doplnění jídelníčku, využití kožešiny).

Z českých lokalit, které ve svých osteologických souborech obsahovaly zbytky divokých savců, bylo získáno nejvíce materiálu ze šlechtického a městského prostředí. Největší zastoupení lovené zvěře bylo na sídlech obývaných šlechtou, v městském prostředí méně a ve venkovském bylo toto zastoupení minimální. Převážná část kostěných zbytků patřila zvěři, která byla konzumována (např. zajíc polní (*Lepus europaeus*), jelen lesní (*Cervus elaphus*), srnec obecný (*Capreolus capreolus*) a prase divoké (*Sus scrofa*). Kostí zvěře, která byla lovena především pro kožešinu, se v osteologických souborech vyskytovaly vzácně (např. bobr evropský (*Castor fiber*), medvěd hnědý (*Ursus arctos*) a liška obecná (*Vulpes vulpes*). V souborech z tohoto období chyběly kosti zvěře, která se objevovala v raném středověku. Především nebyly doloženy zbytky některých šelem (vlk obecný (*Canis lupus*), rys ostrovid (*Lynx lynx*), kočka divoká (*Felis silvestris*) a velkých sudokopytníků (los evropský (*Alces alces*), pratur (*Bos primigenius*), zubr (*Bison bonasus*), což mohlo být zapříčiněno změnami v krajině, ke kterým ve vrcholném středověku docházelo (mizely souvislejší lesní porosty, které tato zvěř vyhledávala a začínala převládat mozaika lesa a otevřené krajiny).

Poznatky shromážděné v historické části práce se nejlépe shodovaly s archeozoologickými daty ze sídel náležících šlechtě a z měst. Výsledky vztahující se k lokalitám, které se nacházely ve venkovském prostředí, by bylo vhodné doplnit o další data.

14. Literatura

- Acot, P. 2005:* Historie změny klimatu. Karolinum. Praha.
- Adamová, K. - Šouša, J. 1989:* Pytláctví ve starém českém právu, Myslivecký kalendář 1989, 74 -79.
- Anděra, M. 2006a:* *Dama dama* (Linnaeus, 1758) - daněk evropský. 432 - 434. In: Mlíkovský, J. - Stýblo, P. (eds.): Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky. Český svaz ochránců přírody. Praha.
- Anděra, M. 2006b:* *Orictolagus cuniculus* (Linnaeus, 1758) - králík divoký. 448 - 450. In: Mlíkovský, J. - Stýblo, P. (eds.): Nepůvodní druhy fauny a flóry České republiky. Český svaz ochránců přírody. Praha.
- Anděra, M. - Horáček, I. 2005:* Poznáváme naše savce. Sobotáles. Praha.
- Anděra, M. - Červený, J. 2009:* Velcí savci v České republice - rozšíření, historie a ochrana 2., Šelmy (Carnivora). Národní muzeum. Praha.
- Andresková, E. 1999:* Vývoj lesů a lesního hospodářství na Hlubocku, Archeologické památky okresu České Budějovice 1, 173 -174.
- Andresková E. - Andreska, J. 1993:* Tisíc let myslivosti. Tina. Vimperk.
- Baillie - Grohman, W. A. 1909:* The Master of Game, by Edward, sekond Duke of York: the oldest English book of hunting. Chatto & Windus. London.
- Baloghová, R. 2010:* Archeozoologie tří vrcholně středověkých městských parcel v Chrudimi - Hradební ulici. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
- Bastl, M. 1988:* Kriminalistika a její postih v činnosti českokrumlovského hrdelního soudu 1550 - 1601. Diplomová práce. Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
- Beech, M. 1994:* The medieval settlement near to St. Petr's church - environment and economy. 215 - 218. In: Bureš, M. - Kašpar, V. - Vařeka, P. (eds.): Preliminary Report on the 1992- 1993 excavations at the medieval site near to St. Peter's church, Památky archeologické - Supplementum 2, 1 - 224.
- Behringer, W. 2010:* Kulturní dějiny klimatu. Od doby ledové po globální oteplování. Paseka. Praha - Litomyšl.
- Beneš, J. - Pokorný, P. 2001:* Odlesňování východočeské nížiny v posledních 2 tisíciletích: Interpretace pyloanalytického záznamu z olšiny Na bahně, okr. Hradec Králové, Archeologické rozhledy 53, 481- 498.

- Birrell, J. 2006: Procuring, Preparing, and Serving Venison in Late Medieval England. 176 - 191. In: Woolgar, C. M. - Serjeantson, D. - Waldron, T. (eds.): Food in Medieval England. Diet and Nutrition. Oxford University Press Inc. New York.*
- Bláhová, M. - Fiala, Z. 1972: Kosmova kronika česká. Svoboda. Praha.*
- Bobková, L. - Bartlová, M. 2003: Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IV. B, 1310 - 1402. Paseka. Praha - Litomyšl.*
- Boháčová, I. - Frolík, J. - Petříčková, J. - Žegklitz, J. 1990: Příspěvek k poznání života a životního prostředí na Pražském hradě a Hradčanech, Archaeologia historica 15, 177 - 189.*
- Brázdil, R. - Kotyza, O. 1997: Kolísání klimatu v českých zemích v první polovině našeho tisíciletí, Archeologické rozhledy 49, 663 - 669.*
- Bureš, M. - Finková, K. - Kašpar, V. - Petříčková, J. - Vařeka, P. 1998: Výzkum parcely domu U Sixtů čp. 553/I na Starém Městě pražském, Archeologické rozhledy 50, 603 - 618.*
- Burian, M. 2011: Rekonstrukce stravovacích návyků a využití hospodářských zvířat na Starém Městě pražském v období středověku na základě vlastní archeozoologické analýzy souboru zvířecích kostí z Pařížské ulice. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.*
- Bůžek, V. 2002: Věk urozených: šlechta v českých zemích na prahu novověku. Paseka. Praha - Litomyšl.*
- Bůžek, V. - Grulich, J. - Bezecný, Z. 2010: Společnost českých zemí v raném novověku: struktura, identity, konflikty. Nakladatelství lidové noviny. Praha.*
- Čabart, J. 1958: Vývoj české myslivosti. Státní zemědělské nakladatelství. Praha.*
- Čapský, M. 2009: Lov a jeho role na dvorech slezských knížat, Mediaevalia Historica Bohemica 12, Supplementum 3, 207 - 221.*
- Čeněk, P. - Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Libri. Praha.*
- Černý, E. 1983: Vztah zaniklých plužin k rozloze lesů na Drahanské vrchovině v období vrcholného feudalismu, Archaeologia historica 8, 423 - 433.*
- Čulíková, V. 1999: Rostlinné makrozbytky ze středověkého sídliště v Bratronicích (okr. Kladno), Mediaevalia Archaeologica 1, 296 - 299.*
- Čulíková, V. 2010: Středověká údolní niva Vltavy v Praze na Malé Straně, Archeologické rozhledy 62, 72 - 116.*

- Čulíková, V. - Jankovská, V. - Meduna, P. 2008: Rostlinné zbytky ze středověké osady na katastru Hrdlovka (severozápadní Čechy). 331 - 382. In: Beneš, J. - Pokorný, P.: Bioarcheologie v České republice. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Přírodovědecká fakulta a Archeologický ústav akademie věd České republiky, Praha. České Budějovice - Praha.
- Diaz, H. F. 2011: Spatial and temporal characteristics of climate in medieval times revisited, American Meteorological Society, 1 - 45.
- Durdík, T. 2010: Několik poznámek k české hradní každodennosti, *Archaeologia Historica* 35, 45 - 62.
- Fagan, B. 2007: Malá doba ledová. Academia. Praha.
- Fanta, J. 2007: Lesy a lesnictví ve střední Evropě II. Z dávné historie využívání lesů, *Živa* 2/2007, 65 - 68.
- Francek, J. 2002: Dějiny loupežnictva. Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách. Rybka Publishers. Praha.
- Francek, J. 2008: Lovecká vášeň v proměnách staletí. Havran. Praha.
- Francek, J. 2011: Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada Zločinnost a bezpráví. Paseka. Praha - Litomyšl.
- Goetz, H. - W. 2005: Život ve středověku. H & H. Jinočany.
- Goosse, H. 2006: The origin of the European „ Medieval Warm Period“, *Climate of the Past* 2, 99 - 113.
- Grabolle, R. - Hrubý, P. - Militký, J. 2002: Orlík nad Vltavou ve 13. - 14. století ve světle archeologického výzkumu, *Archaeologia historica* 27, 91 - 118.
- Hadravová, A. 2008: Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka: část přírodovědecká. Academia. Praha.
- Hédl, R. - Szabó, P. 2009: Děvínské lesy od středověku do současnosti, *Vesmír* 3, 103 - 106.
- Hédl, R. - Szabó, P. - Riedl, V. - Kopecký, M. 2011: Tradiční lesní hospodaření ve střední Evropě I. Formy a podoby, *Živa* 2/2011, 61 - 63.
- Holzhauser, H. 2005: Glacier and lake - level variations in west - central Europe over the last 3500 years, *The Holocene* 15,6, 789 - 801.
- Hrdlička, J. 1996: " ... kuchyni svou k správě tobě poroučím." Kuchyňský personál v rezidencích posledních pánů z Hradce a Rožmberků, *Jihočeský sborník historický* 65, 148 - 169.

- Hrdlička, J. 2000:* Hodovní stůl a dvorská společnost. Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. České Budějovice.
- Huml, V. 1999:* Příspěvek k osídlení Starého Města pražského před polovinou 13. století, *Archaeologia historica* 24, 127 - 142.
- Chadt - Ševětínský, J. E. 1908:* Dějiny lovu a lovectví. Ant. Štrombach. Louny.
- Janáček, J. 1955:* Dějiny obchodu v předbělohorské Praze. Nakladatelství Československé Akademie věd. Praha.
- Janáček, J. 1961:* Řemeslná výroba v českých městech v 16. století. Nakladatelství Československé Akademie věd. Praha.
- Jankovská, V. 1987:* Netradiční interpretace pylových spekter ze středověké Prahy, *Archeologické rozhledy* 39, 435 - 444.
- Jankovská, V. 1991:* Pyloanalytické výsledky z výzkumu raně středověké Prahy (Týnský dvůr), *Archaeologia Pragensia* 11, 311 - 319.
- Jankovská, V. 1996:* Pylová analýza uloženin pozdně středověkého vodovodu z Prachatic, *Zlatá stezka* 3, 182 - 188.
- Jankovská, V. 2002:* Palynologie. 158 - 161. In: Klápště, J.: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226), *Mediaevalia archaeologica* 4.
- Jungclauss, H. 2010:* Climate and karbon - cycle variability over the last millenium, *Climate of the Past* 6, 723 - 737.
- Klápště, J. 1994:* Změna - středověká transformace a její předpoklady, *Mediaevalia archaeologica bohemia* 1993, Památky archeologické - Supplementum 2, 9 - 59.
- Klápště, J. - Žemlička, J. 1979:* Studium dějin osídlení v Čechách a jeho další aspekty, *Československý sborník historický* 27, 884 - 905.
- Klápště, J. - Smetánka, Z. 1981:* Dějiny středověkého osídlení a problémy vývoje klimatu, *Zpravodaj místopisné komise* 22, 344 - 354.
- Klimek, T. 2009:* K dobovým náhledům na les českého středověku. Literární klišé nepřátelského prostředí, *Český časopis historický* 107, 733 - 768.
- Korený, R. - Šamata, J. 2001:* Archeozoologické nálezy ze Sedlčan, okr. Příbram. Výzkumy z let 1997- 1998, *Archeologie ve středních Čechách* 5, 739 - 743.
- Kotyza, O. - Pejml, K. - Sládková, J. 1990:* Několik poznámek ke kolísání klimatu v Čechách 14. a 15. století, *Archaeologia historica* 15, 511 - 516.
- Kovačiková, L. 2001:* Analýza zvířecích kostí z hradu Orlíka, okr. Písek, *Zprávy České archeologické společnosti, Supplementum* 45, 12 - 13.

Kovačiková, L. 2004: Cheb Dlouhá 19. Odpadní zvířecí kosti, Sborník Chebského muzea 2003, 60 - 69.

Kovačiková, L. 2009: Archeozoologická analýza zvířecích kostí z hradů v Chebu, Libě a Starém Hrozňatově, Sborník muzea karlovarského kraje 17, 277 - 300.

Kozáková, R. 2008: Výpověď pylové analýzy ze středověkých povodňových sedimentů z kulturních vrstev v prostoru slepého ramene Vltavy v Praze - Valdštejská ulice. 383 - 420. In: Beneš, J. - Pokorný, P.: Bioarcheologie v České republice. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Přírodovědecká fakulta a Archeologický ústav akademie věd České republiky, Praha. České Budějovice - Praha.

Krejčí, K. 2007: Lovecký soud hradu Buchlova. Rigorózní práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Katedra dějiny státu a práva. Brno.

Kreuz, P. 1996: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. 63 - 100. In: Francek, J.: Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. -18. století: sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21. - 22. 9. 1995. Východočeské muzeum. Pardubice.

Kreuz, P. - Martinovský, I. 2007: Vladislavské zřízení zemské: a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Scriptorium. Praha.

Kubínová, K. 2004: Est ibi bestia aneb co můžete podle středověkých autorů potkat v českých hvozdech. 383 - 394. In: Doležalová, E. - Novotný, R. - Soukup, P.: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi. Filosofia. Praha.

Kybalová, L. 1998: Dějiny odívání. Středověk. Nakladatelství Lidové noviny. Praha.

Kyselý, R. 2000: Zvířecí kosti z výzkumu na hradě Osvračín, Castellologica Bohemica 7, 147 - 149.

Kyselý, R. 2002a: Zvířecí kosti (12. - 13. století) z areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na Náměstí republiky v Praze 1 (zjišťovací výzkum v letech 1998- 1999), Archaeologica Pragensia 16, 189 - 216.

Kyselý, R. 200b2: Určení zvířecích kostí z výzkumu na hradu Lacemboku v roce 2000, Castellologica Bohemica 8, 215 - 216.

Kyselý, R. 2004: Zvířecí kosti z výzkumu na hradě Zlenice (15. století), Castellologica Bohemica 9, 171 - 176.

Kyselý, R. 2005: Archeologické doklady divokých savců na území ČR v období od neolitu po novověk, Lynx 36, 55 - 101.

- Kyselý, R. - Meduna, P. 2009:* O zvířeti velkém jako slon, mezi jehož rohy si mohou sednout tři muži. Pratur ve středověku Čech a Moravy – historická a archeozoologická analýza, *Památky archeologické* 100, 291 - 260.
- Le Goff, J. - Schmidt, J. - C. 2002:* Encyklopedie středověku. Vyšehrad. Praha.
- Loskotová, I. - Páral, V. - Riedlová, M. 1996:* Zvířecí kosti z nádvoří Staré radnice v Brně, *Archeologia historica* 21, 413 - 419.
- Lyman, R.L. 2008:* Quantitative Palozoology. Cambridge University Press. Cambridge.
- Macek, J. 2001a:* Jagellonský věk v Českých zemích 1, 2. Academia. Praha.
- Macek, J. 2001b:* Jagellonský věk v Českých zemích 3, 4. Academia. Praha.
- Magnini, A. 2005:* Reconstruction of temperature in the Central Alps during the past 2000 yr from a y18O stalagmite record. *Earth and Planetary, Science Letters* 235, 741 - 751.
- Malý, K. 1979:* Trestní právo v Čechách v 15. - 16. století. Karlova univerzita. Praha.
- Mattioli, S. 2011:* Family Cervidae (Deer). 350 - 443. In: Wilson, D. E. - Mittermeier, R. A. (eds): *Handbook of the mammals of the world. Vol. 2. Hoofed Mammals.* Lynx Edicions. Barcelona.
- Mileson, S. A. 2009:* Parks in Medieval England. Oxford University press. Oxford.
- Montanari, M. 2003:* Hlad a hojnost: dějiny stravování v Evropě. Nakladatelství lidové noviny. Praha.
- Nekuda, V. 1975:* Pfaffenschlag: Zaniklá středověká ves u Slavonic (Příspěvek k dějinám středověké vesnice). Blok. Brno.
- Nožička, J. 1957:* Přehled vývoje našich lesů. Státní zemědělské nakladatelství. Praha.
- Ottův slovník naučný. XI. díl. Hédypathie - Hýždě. J. Otto. Praha. 1897.
- Palacký, F. 1884:* Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 3. Královská česká společnost nauk. Praha.
- Pánek, J. (ed.) 1985a:* Václav Březan. Životy posledních Rožmberků I. Svoboda. Praha.
- Pánek, J. (ed.) 1985b:* Václav Březan. Životy posledních Rožmberků II. Svoboda. Praha.
- Peške, L. 1981c:* Osteologické nálezy ze Šakvic, poloha Štěpničky, *Archeologické rozhledy* 33, 88 - 89.
- Peške, L. 1985b:* Domácí a lovná zvířata podle nálezů na slovanských lokalitách v Čechách, *Sborník Národního muzea - Historie* 39, 209 - 216.
- Peške, L. 1994:* Srovnání osteologických nálezů ze středověkých hradů Krašova a Tetína, *Castellologica Bohemica* 4, 283 - 298.

- Peške, L. 1995:* Archaeozoological records of elk (*Alces alces*) in the Czech Republic, *Acta Societatis Zoologicae Bohemicae* 59, 109 - 114.
- Petráň, J. 1983:* Středověká řemesla v dějinách hmotné kultury, *Archaeologia Historica* 8, 27 - 41.
- Petráň, J. 1985a:* Dějiny hmotné kultury I/1. Vymezení kulturních dějin. Kultura každodenního života od pravěku do 15. století. Státní pedagogické nakladatelství. Praha.
- Petráň, J. 1985b:* Dějiny hmotné kultury I/2. Kultura každodenního života od 13. do 15. století. Státní pedagogické nakladatelství. Praha.
- Petrůčková, J. 1994:* Osteologické nálezy z Bedřichova Světce (exkurs). 160 - 161. In: Klápště, J. (ed.): Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most.
- Petrůčková, J. 1998:* Osteologické nálezy z Karlštejna, okr. Beroun, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 415 - 424.
- Petrůčková, J. 1999:* Nálezy zvířecích kostí z Bratronic, okr. Kladno, *Medievalia Archaeologica* 1, 299 - 304.
- Petrůčková, J. 2000:* Domácí a lovná zvířata v době hradištní. Stav poznání, *Archeologie ve středních Čechách* 4, 485 - 488.
- Petrůčková, J. 2002:* Analýza osteologického materiálu. 167 - 180. In: Klápště, J. (ed.): *Archeologie středověkého domu v Mostě* (čp. 226), *Mediaevalia Archaeologica* 4.
- Pfister, C. 1998:* Winter air temperature variations in western Europe during the Early and High Middle Ages (AD 750-1300), *The Holocene* 8, 5, 535 - 552.
- Pluskowski, A. 2006:* Where are the wolwes? Investigating the scarcity of European grey wolf (*Canis lupus lupus*) remains in medieval archaeological contexts and its implications, *Internacional Journal of Osteoarchaeology*, Volume 16, Issue 4, 279 - 295.
- Pokorný, P. - Kočár, P. - Jankovská, V. - Militký, J. - Zavřel, P. 2002:* Archeobotany of the High Medieval town of České Budějovice (Czech republic), *Archeologické rozhledy* 54, 813 - 836.
- Rybníčková, E. - Rybníček, K. 1999:* Původní vegetace a přírodní poměry v počátcích osídlení. Území listu Základní mapy ČSSR, list 22 - 44 Hluboká nad Vltavou, *Archeologické nemovité památky okresu České Budějovice* 1, 162 - 165.
- Sádlo, J. - Pokorný, P. 2005:* Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Malá skála. Praha.
- Semotanová, E. 2002:* Historická geografie českých zemí. Historický ústav Akademie věd ČR. Praha.

- Semotanová, E. - Synek, J. 2007: Česko: Ottův historický atlas. Ottovo nakladatelství. Praha.*
- Servonnat, J. 2010: Influence of solar variability, CO₂ and orbital forcing between 1000 and 1850 AD the IPSLCM4 model, Climate of the Past 6, 445 - 460.*
- Sláma, J. 1967: Příspěvek ke kolonizaci raně středověkých Čech, Archeologické rozhledy 19, 433 - 445.*
- Soon, W. - Baliunas, S. 2003: Proxy climatic and environmental changes of the past 1000 years, Climatic Research 23, 89 - 110.*
- Šamata, J. - Kovačiková, L. 2000: Analýza zvířecích kostí z Dominikánské ulice (Cheb 2000), Sborník Chebského muzea 2000, 47 - 50.*
- Tomek, V. V. 1892: Dějepis města Prahy. Díl 1. Druhé vydání. Fr. Řivnáč. Praha.*
- Verbík, A. 1976: Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově. Blok. Brno.*
- Verdon, J. 2003: Volný čas ve středověku. Vyšehrad. Praha.*
- Vuure, C. T. 2002: History, morphology and ecology of the Aurochs (*Bos taurus primigenius*), Lutra 45, 3 - 17.*
- Winter, Z. 1892a: Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý. Matice česká. Praha.*
- Winter, Z. 1892b: Kuchyně a stůl našich předků. Dr. Frant. Bačkovský. Praha.*
- Winter, Z. 1906: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Nakladatelství české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Praha.*
- Winter, Z. 1991: Zlatá doba měst českých. Odeon. Praha.*
- Zíbrt, Č. 1891a: Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské. II. svazek. Rytířské odění v zemích českých ve století XIII. a XIV. -Kroj v zemích českých ve 2. polovici XIII. věku až do příchodu královice Karla a jeho choti Blanky do Čech. F. Šimáček. Praha.*
- Zíbrt, Č. 1891b: Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské. III. svazek. Kroj v zemích českých od příchodu Karla IV. s Blankou do Čech až do války husitské. - Roucho církevní v zemích českých až do začátku XV. věku. F. Šimáček. Praha.*
- Zíbrt, Č. 2012: Staročeské umění kuchařské. Dauphin. Praha - Podlesí.*
- Žemlička, J. 2002: Počátky Čech královských 1198 - 1253. Nakladatelství lidové noviny. Praha.*

15. Prameny

Beneš, J. 1998a: Osteologický posudek - Týnský dvůr (Praha), čj. 4851/98.

Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 22.

Beneš, J. 1998b: Osteologický posudek - Týnský dvůr (Praha), čj. 254/98.

Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 33.

Mlíkovský, J. 1997: Zbytky živočichů ze středověké lokality " Seminářská zahrada, čp. 393" v Praze. Nepublikovaná zpráva, národní Památkový ústav v hl. městě Praze - archeologické oddělení, Praha. 39.

Novotná, A. 2012: Hospodářské zázemí hradních areálů z období vrcholného středověku. Případová archeozoologická studie hradu Hus (okr. Prachatice). Bakalářská práce. Přírodovědecká fakulta Jihočeské univerzity v českých Budějovicích. Nepublikovaná data.

Peške, L. 1972: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - Poděbrady (Nymburk), čj. 3363/72. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 6.

Peške, L. 1973: Zpráva o rozboru osteologického materiálu- hrad Žeberk (Chomutov), čj. 417/73. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 3.

Peške, L. 1974: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - Křivoklát (Rakovník), čj. 137/74. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 1.

Peške, L. 1975a: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - Pražský hrad - Vikářská ul. (Praha), čj. 685/75. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 3.

Peške, L. 1975b: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - hrad Čejchanov (Benešov), čj. 872/75. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 3.

Peške, L. 1976a: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - Michalská ul. (Praha), čj. 5797/76. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 6.

- Peške, L. 1976b: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - hrad Tachov (Tachov), čj. 5204/76. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 1.*
- Peške, L. 1977a: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - Horní Počernice (Praha), čj. 504/77. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 1.*
- Peške, L. 1977b: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - Týnský chrám (Praha - východ), čj. 293/77. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 3.*
- Peške, L. 1981a: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - Malín - Nové Dvory (Kutná Hora), čj. 4489/81. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 5.*
- Peške, L. 1981b: Zpráva o rozboru osteologického materiálu - Český Šternberk (Benešov), čj. 1947/81. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 1.*
- Peške, L. 1985a: Osteologický rozbor - Pražský hrad (Praha), čj. 3909/85. Nepublikovaná zpráva, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Praha. 1.*

16. Seznam příloh

Příloha 1: Přítomnost/absence jednotlivých lovených druhů zmiňovaných v literatuře a potvrzených v osteologických souborech z raného a vrcholného středověku

Příloha 2: Jelen lesní (*Cervus elaphus*), převzato z: British Library, Harley MS 4751, Folio 14v, <http://bestiary.ca/beasts/beat162.htm>

Příloha 3: Prase divoké (*Sus scrofa*), převzato z: Koninklijke Bibliotheek, KB, KA 16, Folio 45v
http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/page/2/titleImage/boar

Příloha 4: Bobr evropský (*Castor fiber*), převzato z: British Library, Harley MS 4751, Folio 9r, <http://bestiary.ca/beasts/beat152.htm>

Příloha 5: Liška obecná (*Sciurus vulgaris*), převzato z: Museum Meermanno, MMW, 10 B 25, Folio 13v, <http://bestiary.ca/beasts/beat179.htm>

Příloha 6: Medvěd hnědý (*Ursus arctos*), převzato z: Museum Meermanno, MMW, 10 B 25, Folio 11v, <http://bestiary.ca/beasts/beat171.htm>

Příloha 7: Vlk obecný (*Vulpes vulpes*), převzato z: [The Hague, KB, KA 16](#) fol. 62r, http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lupus

Příloha 8: Zajíc polní (*Lepus europaeus*), převzato z: [The Hague, KB, 76 E 4](#) fol. 25va2, http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lepus

Příloha 9: Králík obecný (*Oryctolagus cuniculus*), převzato z: [The Hague, KB, 76 E 4](#) fol. 15va1, http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/cuniculus

Příloha 10: Rys ostrovid (*Lynx lynx*), převzato z: [The Hague, KB, 76 E 4](#) fol. 13ra1, http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lynx

Příloha 1: Přítomnost/absence jednotlivých lovených druhů zmiňovaných v literatuře a potvrzených osteologických souborech z raného a vrcholného středověku

		zajíc polní (<i>Lepus europaeus</i>)	králík divoký (<i>Oryctolagus cuniculus</i>)	jelen lesní (<i>Cervus elaphus</i>)	srnec obecný (<i>Capreolus capreolus</i>)	daněk evropský (<i>Dama dama</i>)	prase divoké (<i>Sus scrofa</i>)	los evropský (<i>Alces alces</i>)	pratur (<i>Bos primigenius</i>)	zubr (<i>Bison bonasus</i>)	bobr evropský (<i>Castor fiber</i>)	veverka obecná (<i>Sciurus vulgaris</i>)	medvěd hnědý (<i>Ursus arctos</i>)	liška obecná (<i>Vulpes vulpes</i>)	vlk obecný (<i>Canis lupus</i>)	kočka divoká (<i>Felis silvestris</i>)	rys ostrovid (<i>Lynx lynx</i>)	jezevec lesní (<i>Meles meles</i>)	vydra říční (<i>Lutra lutra</i>)	hranostaj (<i>Mustela erminea</i>)	kolčava (<i>Mustela nivalis</i>)	kuna skalní (<i>Martes foina</i>)	kuna lesní (<i>Martes martes</i>)	norek evropský (<i>Mustela lutreola</i>)
hist. literatura		♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦
archeozoologické nálezy	RS	♦		♦	♦		♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦	♦				♦	♦			
	VS	♦		♦	♦		♦				♦	♦	♦	♦					♦					

Vysvětlivky: RS - raný středověk; VS - vrcholný středověk

Pozn.: údaje pro raný středověk převzaty z Kyselý (2005)



Příloha 2: Jelen lesní (*Cervus elaphus*), převzato z: British Library, Harley MS 4751, Folio 14v, <http://bestiary.ca/beasts/beast162.htm>



Příloha 3: Prase divoké (*Sus scrofa*), převzato z: Koninklijke Bibliotheek, KB, KA 16, Folio 45v

http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/page/2/titleImage/boar



Příloha 4: Bobr evropský (*Castor fiber*), převzato z: British Library, Harley MS 4751, Folio 9r, <http://bestiary.ca/beasts/beast152.htm>



Příloha 5: Liška obecná (*Sciurus vulgaris*), převzato z: Museum Meermannno, MMW, 10 B 25, Folio 13v, <http://bestiary.ca/beasts/beast179.htm>



Příloha 6: Medvěd hnědý (*Ursus arctos*), převzato z: Museum Meermannno, MMW, 10 B 25, Folio 11v, <http://bestiary.ca/beasts/beast171.htm>



Příloha 7: Vlk obecný (*Vulpes vulpes*), převzato z: [The Hague, KB, KA 16 fol. 62r,](http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lupus)
http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lupus



Příloha 8: Zajíc polní (*Lepus europaeus*), převzato z: [The Hague, KB, 76 E 4 fol. 25va2,](http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lepus)
http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lepus



Příloha 9: Králík obecný (*Oryctolagus cuniculus*), převzato z: [The Hague, KB, 76 E 4 fol. 15va1,](http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/cuniculus)
http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/cuniculus



Příloha 10: Rys ostrovid (*Lynx lynx*), převzato z: [The Hague, KB, 76 E 4 fol. 13ra1,](http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lynx)
http://www.kb.nl/manuscripts/search/images_text/extended/titleImage/lynx

